

Likovi djece u romanima Charlesa Dickensa

Hrkać, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:189:784608>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Teacher Education - FTERI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Lucija Hrkać
Likovi djece u romanima Charlesa Dickensa
DIPLOMSKI RAD

Rijeka, 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI
Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni učiteljski studij

Likovi djece u romanima Charlesa Dickensa
DIPLOMSKI RAD

Predmet: Dječja književnost
Mentor: izv. prof. dr. sc. Maja Verdonik
Student: Lucija Hrkać
Matični broj: 0299012100

U Rijeci, rujan,
2023.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da sam diplomski rad izradila samostalno, uz preporuke i savjetovanje s mentorom. U izradi rada pridržavala sam se Uputa za izradu diplomskog rada i poštivala odredbe Etičkog kodeksa za studente/studentice Sveučilišta u Rijeci o akademskom poštenju.

Lucija Hrkać

SAŽETAK

Rad se bavi klasičnim romanima engleskog književnika Charlesa Dickensa, u kojima su glavni ili jedni od glavnih likova djeca. Cilj rada jest književnoteorijskom analizom romana kao što su: *David Copperfield*, *Oliver Twist*, *Velika očekivanja*, *Teška vremena* i *Staretinarnica* istražiti ulogu likova djece u njihovim fabulama. Navedeni romani Charlesa Dickensa često uključuju likove djece, ali se ne smatraju isključivo dječjom književnošću. Iako su neki od tih romana popularni među mladim čitateljima, Dickensova djela često obrađuju složene teme i društvene probleme te su namijenjeni i odrasloj čitateljskoj publici. Stoga se može reći da ta djela imaju širi doseg i pristupaju različitim dobnim skupinama.

Ključne riječi: Charles Dickens, dječja književnost, viktorijanski roman, *Oliver Twist*, *David Copperfield*

ABSTRACT

This dissertation analyses classic novels of the English writer Charles Dickens, in which the main or one of the main characters are children. The aim of the work is to investigate the role of children's characters in their fables through a literary-theoretical analysis of novels such as: *David Copperfield*, *Oliver Twist*, *Great Expectations*, *Hard Times*, and *The Old Curiosity Shop*. The mentioned novels of Charles Dickens often include child characters, but they are not exclusively considered children's literature. Although some of these novels are popular among young readers, Dickens' works often address complex themes and social issues, targeting adult readers as well. Therefore, it can be said that these works have a broader scope and appeal to different age groups.

Keywords: Charles Dickens, Children's Literature, a Victorian novel, *Oliver Twist*, *David Copperfield*

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. DJEČJA KNJIŽEVNOST	2
2.1. Što je dječja književnost?	2
2.2. Vrste dječje književnosti	5
2.3. Dječji roman	7
3. ROMAN	9
3.1. Viktorijanski roman	11
4. CHARLES DICKENS	14
4.1. Životopis Charlesa Dickensa	15
4.2. Motivi u romanima Charlesa Dickensa	16
4.3. Dickensovo stvaralaštvo: kritika društva	18
4.4. Je li Charles Dickens dječji pisac?	20
5. POJAVNOST LIKOVA DJECE U DICKENSOVIM ROMANIMA	23
6. INTERPRETACIJA DICKENSOVIH ROMANA S LIKOVIMA DJECE	25
6.1. <i>David Copperfield</i>	27
6.1.1. Murdstonsi	29
6.1.2. Micawberovi	30
6.1.3. Peggottyjevi	31
6.2. <i>Oliver Twist</i>	32
6.3. <i>Velika očekivanja</i>	37
6.4. <i>Teška vremena</i>	41
6.4.1. Gradgrindovi	44
6.4.2. Bounderbyjevi	45
6.4.3. Blackpooli	46
6.5. <i>Staretinarnica</i>	47
7. PRIJEDLOZI AKTIVNOSTI U RAZREDNOJ NASTAVI POTAKNUTE DICKENSOVIM ROMANIMA S LIKOVIMA DJECE	52
7.1. Aktivnosti u razrednoj nastavi: <i>David Copperfield</i>	52
7.2. Aktivnosti u razrednoj nastavi: <i>Oliver Twist</i>	53

7.3. Aktivnosti u razrednoj nastavi: <i>Velika očekivanja</i>	55
7.4. Aktivnosti u razrednoj nastavi: <i>Teška vremena</i>	57
7.5. Aktivnosti u razrednoj nastavi: <i>Staretinarnica</i>	58
8. JESU LI ROMANI CHARLESA DICKENSA S LIKOVIMA DJECE DJEČJI ROMANI?	61
9. ZAKLJUČAK	64
10. LITERATURA	66
PRILOZI	69

1. UVOD

Charles Dickens najpoznatiji je engleski autor viktorijanskog doba. Ostvario je golemi doprinos svojim djelima, a u ovom radu analizirat će se njegova djela, odnosno romani čiji su glavni likovi djeca. Pisao je o dijelu populacije koja se nije često nalazila na stranicama knjiga, a kamoli romana, o gradskim ljudima koji se bore za preživljavanje (najčešće u likovima djece), pa nije uvijek imao simpatije onih koji su takvo stanje mogli promijeniti. Dickensovo je kritiziranje društva jednostavno logično i moralno jer nikada nije mogao shvatiti zlostavljanje djece. Napadao je obrazovni sustav, parlamentarnu vladu, pravo i sudove, ali nije davao prijedloge kakvi bi oni trebali biti. Njega je zanimala ljudska priroda, a ne mijenjanje sustava. Nitko nije bolje opisao djetinjstvo i djecu, njihov način razmišljanja, mehanizam dječjeg uma te dao iskrenu, no sumornu sliku tadašnje Engleske. Osim što će romani biti opisani kroz fabule i analizirani kroz njihovu tematsku raznolikost, stil pisanja i moguće pouke kroz djela, fokus će biti detaljniji na likovima djece u djelima. Spomenut će se i koje životne vrijednosti dijete može učiti čitajući Dickensova djela te koje su prednosti redovitog čitanja.

Cilj rada jest odgovoriti i na pitanje čine li likovi djece Dickensove romane ujedno i dječjim romanima i jesu li prilagođeni za dječju publiku. Prisutno je mnogo teorija jesu li ili ne Dickensova djela u kojima se pojavljuju likovi djece primjerena dječjem uzrastu te će se ovaj rad i time baviti. Svrha je ovoga rada i predstaviti različite uglove i perspektive koje Dickensovi romani donose te na koji ih način mogu doživjeti djeca, mladi ili odrasli.

2. DJEČJA KNJIŽEVNOST

U prošlosti većina djece bila je sve samo ne djeca: od djece se vrlo rano očekivalo da nauče kako biti odrastao, da preuzimaju odgovornost za mnoge obaveze te da se suočavaju s različitim svakodnevnim brigama i nedaćama koje je život pred njih stavljao. Djeca su uglavnom morala prolaziti kroz situacije koje nijedno dijete ne bi trebalo tako rano iskusiti. Najvažnije od svega, zapravo nisu mogla iskusiti čari djetinjstva. Djetinjstvo je dragocjen dio svake osobe i svakog čovjeka. Upravo taj dio života gradi i oblikuje svakog pojedinca te ga čini osobom kojom postaje kasnije u životu. Djetinjstvo je faza života bez briga i odgovornosti, otvorena uma i neiskvarena srca, obilježena razbibrigom i neznanjem. Traume ili neobično ponašanje često proizlaze iz događaja u djetinjstvu koji prati pojedinca tijekom života. Zdravo i bezbrižno djetinjstvo može pozitivno utjecati na razvoj pojedinca i njegove sposobnosti (Crnković, 1984).

2.1. Što je dječja književnost?

Dječja književnost predstavlja književni žanr koji je posebno namijenjen djeci. U okviru dječje književnosti, književna djela tematski se i suštinski prilagođavaju dječjoj dobi. Ta su književna djela ili namjerno stvorena za djecu u dobi od otprilike 3 do 14 godina ili su prvobitno pisana bez izričite namjere da budu usmjerena prema djeci, ali su vremenom postala prikladna za tu dobnu skupinu. Postupno su izgubila određene karakteristike koje su ih vezivale za druga životna razdoblja te su se oblikovala tako da podrže estetski i društveni razvoj djece. Kao rezultat toga, djeca su primarni ili najčešći čitatelji takvih književnih djela (Crnković, 1984).

U cilju razumijevanja dječje književnosti ključna su tri pojma: književnost, djeca i namjena ili usmjerenost. Dječja književnost smatra se vrstom umjetnosti riječi te se primjenjuju svi kriteriji koji se odnose na književnost kao umjetnost (Crnković i Težak, 2002). Kao i u svakoj drugoj književnosti, u području dječje književnosti mogu se naći

kvalitetna djela, kao i ona manje vrijedna. Postoje autori koji se isključivo bave dječjom književnošću, ali također postoje i oni koje bi se moglo nazvati oponašateljima.

Djeca su skupina ljudi koja se nalazi u fazi tjelesnog i duševnog razvoja. U usporedbi s odraslima, djeca su ograničena u tjelesnim sposobnostima, iskustvu, znanju, emocionalnom doživljaju, samostalnosti i jezičnom poznavanju (Crnković, 1984).

Primjena knjige na rad s djecom ogleda se u činjenici da je njezina tematika bliska djetetu i da odgovara njihovim preferencijama, uzimajući u obzir njihove perceptivne sposobnosti. Kriteriji koji se koriste za određivanje pripadnosti određene knjige dječjoj literaturi su sljedeći:

1. Autor je te knjige „dječji pisac” koji je svjesno namijenio knjigu djeci, odnosno pisac je tijekom pisanja uvijek imao na umu ciljnu skupinu čitatelja.
2. Knjigu je izdao dječji nakladnik, odnosno izdana je u sklopu dječjeg odjela nakladničke kuće.
3. Knjiga se nalazi u knjižari ili knjižnici u odjelu rezerviranom za dječju literaturu.

Međutim, postoje i izuzeci koji ne ispunjavaju nijedan od prethodno navedenih kriterija, već su ih djeca „usvojila” i tijekom vremena ih prihvatila kao svoje. Ironično, upravo ti izuzeci koji ne pripadaju nijednoj od spomenutih kategorija često se smatraju nekima od najboljih dječjih knjiga (Crnković i Težak, 2002).

Osim spomenuta tri uvjeta, treba također uzeti u obzir „dječje likove, one koji su nositelji događanja u djelu i predstavljaju dječju osjetljivost” (Hranjec, 2006: 12). Likovi odraslih osoba često se pojavljuju u djelima dječje književnosti, a upravo njihova uloga utječe na to je li književno djelo u domeni dječje književnosti ili ne. U tim književnim djelima u kojima se, osim djece, pojavljuju i likovi odraslih osoba, dijete mora biti u središtu radnje, dok odrasli likovi djeluju kao veza u stvaranju priče. Nadalje, prisutnost animalističkih likova u djelu može pomoći u određivanju pripada li ono dječjoj ili nedječjoj književnosti. Često se u djelima dječje književnosti pojavljuju životinjski likovi koji predstavljaju djetetovu svakodnevicu i imaju antropomorfne osobine.

Kada se želi odrediti opseg dječje književnosti, treba uzeti u obzir dva osnovna kriterija. Prvi je kriterij razgraničenje dječje književnosti od književnosti namijenjene odraslima. Nesumnjivo je da odrasle osobe, ako to žele, mogu čitati sve knjige namijenjene djeci, dok djeca nisu u mogućnosti čitati većinu knjiga namijenjenih odraslima. Upravo iz tog razloga nastala je dječja književnost. Međutim, javlja se pitanje što učiniti s knjigama koje su namijenjene odraslima, a koje djeca mogu čitati / čitaju bez većih poteškoća? Iz tog razloga mnogi dovode u pitanje postojanje dječje književnosti uopće ili je povezuju s cjelokupnom književnošću za djecu, dok drugi vjeruju da se sva djela mogu prilagoditi i učiniti pristupačnima djeci (Crnković i Težak, 2002).

Pojam dječje književnosti pojavio se u prvoj polovici 20. stoljeća, a danas je dječja književnost postala prihvaćena kao važan alat za potporu jezičnog razvoja i kreativnosti učenika predškolske i osnovnoškolske dobi. Dječja književnost može se definirati kao kvalitetna vrsta književnosti koja varira od proze i poezije do beletristike i publicistike, koje su napisane za djecu od dobi rođenja do adolescencije, kao i pripremljene u skladu s razvojnim karakteristikama djece unutar svake dobne skupine. Vrijednost dječje književnosti za malu djecu jest i osobna i akademska. Neke od osobnih vrijednosti dječje književnosti uključuju pružanje radosti djeci, povećanje njihove mašte i kreativnosti i dopuštanje zamjenskih iskustava. Iako se može tvrditi da akademska vrijednost dječje književnosti dolazi od povećanja vještina čitanja i pisanja učenika, kao i informiranja o znanju o sadržajnom području. Stoga se dječje knjige doživljavaju kao obrazovni materijali u kojima im se mogu prezentirati informacije i znanje iz širokog raspona tema, kako osobnih tako i akademskih. U povezanoj literaturi navedeno je da upoznavanje djece s kvalificiranim knjigama za djecu u ranoj dobi ima pozitivne učinke na njih u nizu različitih područja. Odrasli koji dijele knjige s djecom dopuštaju učenicima da vide knjige kao tiskane modele i uče o stilu i sadržaju različitih žanrova. Važno je da djeca mogu koristiti svoja iskustva gledanja i razgovora o ovim uzorcima dječje književnosti dok sastavljaju vlastite pisane tekstove. Nadalje, podržava se svijest o pisanom jeziku djece koja komuniciraju s knjigama i općenito njihov jezični razvoj te se može povećati njihova kreativnost (Galda i Cullinan, 2003). Kroz dječju literaturu djeca mogu naučiti ispravnu i prikladnu upotrebu pridjeva, zamjenica,

množine te pozitivnih i negativnih izraza. Stoga, povećavajući njihov vokabular, pomaže učenicima da lakše izraze svoje osjećaje i misli. Iz tog je razloga izuzetno važno pronaći uzorne dječje knjige bez gramatičkih i/ili interpunkcijskih pogrešaka. Primjerice, učenici mogu internalizirati lažnu upotrebu jezika, pravopisne ili interpunkcijske pogreške. Također, dječja književnost može pomoći u poboljšanju dječjih vještina razmišljanja, omogućiti im da uspoređuju priče koje čitaju, usmjeriti ih na klasificiranje subjekata, likova i objekata te im omogućiti nagađanje i uzročno-posljedične veze. Važno je da čitanje knjiga povećava vještine pisanja učenika (Galda i Cullinan, 2003), a dječja književnost također može poboljšati dječje vještine rasuđivanja i rješavanja problema. Prepričavanje priča, kao što je pričanje o problemskim situacijama i događajima, ponašanju likova, njihovim odlukama, motivacijama i dijalozima, može omogućiti učenicima da rade na određivanju uzročno-posljedičnih odnosa. Također, mogu usporediti razne zaplete, likove i poruke u različitim pričama. Nadalje, dječja književnost može poboljšati dječje vještine slušanja, kao i pridonijeti oblikovanju njihovih emocija, misli i ponašanja, što im može pomoći da bolje upoznaju sebe. Kroz književna djela djeca također uče o apstraktnim pojmovima kao što su ljubav, dijeljenje, ljubav i uslužnost, što na kraju pridonosi razvoju njihove osobnosti. Učenicima se također pruža prilika da kroz dječju književnost steknu zamjenska iskustva. Kroz knjige djeca mogu osjetiti radost odlaska u ljetni kamp, sudjelovanja na natjecanju, putovanja svijetom i slično. Osim toga, kroz likove u raznim pričama djeca mogu učiti o važnim vrijednostima i željenim osobnim osobinama.

2.2. Vrste dječje književnosti

Postoje dva ključna kriterija kojima se vodimo kada želimo utvrditi je li određeno književno djelo dječja književnost: žanr djela i dob čitatelja. No precizno odrediti granicu koja određuje pripadnost djela dječjoj književnosti izuzetno je osjetljivo pitanje te je iznimno delikatno odrediti jasnu granicu između dječje književnosti i ostalih žanrova. Primjerice, je li djeci doista moguće shvatiti moralne pouke koje se kriju u basnama ili jednostavno uživaju u njihovom čitanju? Može se s pouzdanošću tvrditi da djeca ne mogu u potpunosti razumjeti dublju poruku basne, no ako se u

njihovu čitanju pronalazi zadovoljstvo, može se pretpostaviti da je u njih posađeno sjeme moralnosti koje će kasnije proklijati i tada će basna ostvariti svoje puno značenje (Crnković i Težak, 2002).

Kao i svaka druga književnost, i dječja književnost obuhvaća raznolike žanrove. Žanrovima se treba pridati veća pozornost s obzirom na to da je dob čitatelja okvirno mjerilo pri odabiru odgovarajućeg književnog djela namijenjena djeci. U osnovi, svaki žanr ima svoju specifičnu ulogu, međusobno se nadopunjujući i jednako su korisni i važni. Ključni žanrovi dječje književnosti uključuju dječju poeziju, priče ili bajke te romane ili pripovijetke s temom djece. Također, dječja književnost obuhvaća i basne, a slijede ih romani i pripovijetke o životinjama ili prirodi, avanturistički romani, povijesni romani, putopisi, znanstveno-popularna literatura i biografska djela. Spomenuti žanrovi nisu nužno prilagođeni dobi djeteta, a djela unutar njih nisu jednako razvijena, baš kao što ni fond knjiga nije odabran prema istim kriterijima (Crnković i Težak, 2002).

Postoji značajna diskrepancija između prve i druge skupine. Vrste koje pripadaju prvoj skupini su bitno dječja književnost, dok su vrste u drugoj skupini granični slučajevi. Vrste u prvoj skupini ispunjavaju sva tri kriterija koja ih svrstavaju u dječju književnost (namijenjene su djeci, imaju djecu ili životinje kao glavne likove te su ih nakladnici i knjižničari prepoznali kao dječje djelo). Vrste u drugoj skupini ispunjavaju barem jedan od navedenih kriterija. Na primjer, *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* književno je djelo namijenjeno djeci, ima djecu kao glavne likove te su ga nakladnici i knjižničari prepoznali kao dječje djelo, dok *Bijeli očnjak* Jacka Londona nije namijenjen djeci, pa se svrstava u prvu i drugu skupinu iako ga čitaju starija djeca (Crnković, 1980).

U biti, djela koja pripadaju u prvu skupinu zaista su pisana za djecu i jasno se deklariraju kao dječja, dok djela koja pripadaju drugoj skupini nisu nužno pisana za djecu, već su djeca jednostavno prihvatila ta djela od odraslih. Ponekad su ta djela blago prilagođena dječjoj dobi, no u većoj mjeri nisu značajno modificirana. Prema mišljenju nakladnika i knjižničara, takva djela svrstavaju se u dječju književnost iako se mogu pronaći i na policama odjela za odrasle. Vrste koje najviše pripadaju toj kategoriji uključuju pustolovne romane, romane o životinjama, znanstveno-fantastičnu književnost, ponekad i basne, kao i druge vrste.

2.3. Dječji roman

U periodu osme godine života djeca pokazuju sklonost prema knjigama s dubljom i obuhvatnijom pričom. U drugoj polovici 19. stoljeća nastaje dječji roman, poznat i kao roman o djetinjstvu. No pravi procvat dječjih romana događa se u 20. stoljeću te danas oni predstavljaju ključnu vrstu školske lektire koju djeca čitaju sve do puberteta. Milan Crnković (1982) opisuje te romane kao realističke, no ne u smislu pripadnosti književnom razdoblju realizma, već u tome da se u njima izbjegavaju fantastični elementi te teže što vjernijem prikazu stvarnosti. Prepoznajući vrijednost dječjih romana o djetinjstvu, oni su postali važan dio dječje književnosti i odražavaju duh određene društvene zajednice te društvene interese i svijest.

Dječji roman, kao relativno mlada književna vrsta, razvija se tijekom 19. i 20. stoljeća te postaje značajan segment dječje književnosti. Iako nije uvijek jasno označen kao posebna kategorija u književnoj teoriji, sve veći broj istraživanja i analiza usmjerava pozornost na specifičnosti dječjeg romana. Prema Ivi Zalaru (1983), dječji se roman prvobitno može svrstati unutar podvrste moralno-didaktičkog romana. Međutim, nagli porast popularnosti dječjih romana u 20. stoljeću rezultirao je prepoznavanjem te književne vrste kao samostalnog entiteta. Kao slojevita pripovjedna forma, dječji roman fokusira se na djecu kao glavne likove, njihove doživljaje, strepnje i nade (Hranjec, 1998). Ključna obilježja dječjeg romana odražavaju se u nekoliko aspekata. Fabula je često jednostavna i prati linearni tijek događaja, prilagođen dječjem razumijevanju. Važno je da djelo bude protokolarno i razumljivo, kako bi zadržalo interes mladog čitatelja. Iako su zamijećeni primjeri defabulacije i unos modernističkih elemenata, bitno je da roman pruži određeni niz zbivanja i radnju koja intrigira i angažira mlade čitatelje (Zalar, 1983). U dječjim romanima česti su likovi koji pripadaju školskim družinama ili lokalnoj zajednici. Obično je glavni lik dječak koji se ističe kao vođa družine te zajedno s ostalim članovima prolazi razne avanture i pustolovine. Ti likovi prikazuju svoju snalažljivost, znanje i kolegijalnost. Zalar (1983) navodi kako umjesto da služe kao primjeri dobrog odgoja ili uzornih građana, oni se često ističu kao mali buntovnici, otvoreno izražavajući svoje misli i shvaćanja bez prevelikih opterećenja društvenim konvencijama. Avanturizam je bitan element dječjeg romana jer djeca

prirodno sanjare o neobičnim događajima i neprestano maštaju o avanturama. Stoga mladi čitatelji traže te elemente u dječjim romanima kako bi zadovoljili svoju želju za uzbuđenjem i promjenom. Igra, koja je inherentna djetinjstvu, također ima značajnu ulogu u dječjim romanima. Prema Zalaru (1983), djeca su neprestano u potrazi za igrom koja predstavlja njihovu spoznaju svijeta i bijeg od svakodnevnih briga.

Jedan od značajnih preteča i modela dječjeg romana jest djelo *Male žene* (1868) američke spisateljice Louise May Alcott (Crnković i Težak, 2002). Taj roman izgrađen je na temelju autobiografskih elemenata iz Alcottina vlastitog života te se likovi i događaji temelje na članovima njezine obitelji. Djelo *Male žene* obuhvaća moralističke elemente koji su bili prisutni u mnogim ranijim moralističkim pripovijetkama i kao takvo pruža različite životne pouke. Važno je napomenuti da roman predstavlja iskaz i istovremeno silnicu preoblikovanja društvenih predodžbi o svijetu i njegovu poretku (Hameršak i Zima, 2015). Louise May Alcott utjecala je na mnoge kasnije autore koji su nastavili pisati dječje romane. Među njima se ističu Mark Twain romanom *Pustolovine Toma Sawyera*, Johanna Spyri romanom *Heidi* te, nekoliko desetljeća kasnije, Ferenc Molnár romanom *Junaci Pavlove ulice*, Erich Kästner romanom *Emil i detektivi* i Astrid Lindgren romanom *Pipi Duga Čarapa*. Ti su autori svojim djelima pridonijeli razvoju dječjeg romana, istraživali različite teme i perspektive te ostavili trajan utjecaj na dječju književnost. Navedeni primjeri svjedoče o važnosti dječjeg romana kao književne forme koja ne samo da zabavlja i oduševljava mlade čitatelje već ima sposobnost oblikovanja svjetonazora, poticanja mašte i razumijevanja društva. Dječji roman također pruža prostor za izražavanje dječje perspektive, doživljaja i iskustva te potiče razvoj čitateljske kulture i emocionalne inteligencije kod mladih čitatelja.

3. ROMAN

Riječ *roman* potječe od latinske riječi *romanicē*, koja se odnosi na *romanske* ili *pučke* jezike. Starofrancuski izraz *romanz* prvobitno je označavao narječje, a kasnije se koristio za svaki književni tekst napisan na romanskim ili francuskim jezicima, a ne na latinskom. Termin *roman* počinje se koristiti od 12. stoljeća. U to vrijeme roman je bio oblikovan kao djelo pisano na svjetovnom jeziku, izdvajajući se tako od prevladavajućeg latinskog jezika. Povezivanjem romana sa svjetovnim jezikom povezuju se niske sklonosti prema maštovitim ljubavnim zapletima, raznim avanturama i sretnim završecima. Upravo su takvi opsežni prozni romani oblikovani od 1. stoljeća nadalje. Španjolski i engleski izraz *novel* naglašava aktualnost priče te ističe zahtjev ovog žanra da prikaže autentičnost života. Također, kraće novele (talijanski *novella*, francuski *nouvelle*) oblikovane su na sličan način. Zahtjev za autentičnošću i maštovitošću teče paralelno, a tek su u 17. i 18. stoljeću ušli u izravan odnos iz kojega se može definirati nastanak romana u suvremenom smislu (Međimorec, 1981). Stoga se roman smatra dijelom novog doba u kojem se javlja novi odnos prema svijetu.

Kod proučavanja povijesti određenog književnog žanra neizbježno se postavlja pitanje njegova nastanka i kako je taj žanr evoluirao tijekom vremena. Kada se govori o romanu, treba biti svjestan da je sam pojam *roman* imao različita značenja u različitim periodima te da su današnji romani teško usporedivi s onima koji su nosili istu oznaku u prošlosti, poput srednjovjekovnih djela. Kada je riječ o porijeklu romana, tumačenja se razlikuju ovisno o karakteristikama koje danas pripisujemo tom žanru. Jedna perspektiva smatra roman nasljednikom epskog žanra jer dijeli određene elemente poput objektivnosti i epske širine. Uostalom, roman rijetko ima manje od sto stranica. Mogu se pratiti korijeni romanskog pripovijedanja sve do *Odiseje*, gdje se, za razliku od *Ilijade*, fokus stavlja na sudbinu pojedinog junaka. Na taj način roman se bavi pričama o individualnim sudbinama glavnih likova te postavlja temelje za kasnije priče koje su postale sastavnim dijelom mnogih značajnih europskih romana. Važno je razumjeti da su se romani razvijali i mijenjali tijekom vremena, prihvaćajući različite stilove, teme i

načine pripovijedanja. Ta evolucija odražava se u bogatstvu i raznolikosti romana koje danas imamo (Flaker, 1968).

Solar (2004) opisuje roman kao proznu književnu vrstu povezanu s razvojem umjetničke proze, odnosno općenitog proznog izraza. Navodi kako roman slijedi tradiciju antičke proze, a preteča su mu grčka historiografija i filozofija. Prema tome, Platonova *Priča o Atlantidi* i Ksenofontov *Odgoj Kirov* mogu se označiti kao prvi romani u povijesti europskog kulturnog kruga (Solar, 2004). Isto tako, Solar (2004) navodi kako početke pravog romana čine viteški i pikarski romani, *Don Quijote* ili engleski romani 18. stoljeća, ali i određene osobine likova u romanu, kao i njihovi odnosi prema životu i svijetu.

U knjizi *Povijest hrvatskog romana od početaka do kraja 19. stoljeća* autor Krešimir Nemeć (1995) ističe da je roman u povijesti bio obilježen snažnom težnjom prema inovacijama, često čak jačom od principa i normi koje su postojale. Zbog toga nijedan specifičan tip romana nije uspio dominirati i nametnuti se kao vodeći uzorak za cijeli žanr romana. U usporedbi s drugim proznim žanrovima, roman je proizveo najviše različitih tipova i podvrsta koje danas postoje. Stoga, umjesto strogih pravila i normi, definiranje romana temelji se na minimalnoj definiciji kao velike pripovjedne prozne vrste. Važno je istaknuti da su raznolikost i promjenjivost romana tijekom povijesti pridonijeli njegovoj bogatoj i raznolikoj prirodi koju danas promatramo.

Roman nije ograničen brojem stranica, što znači da postoje romani različitih duljina, bilo da se radi o sto, dvjesto ili nekoliko tisuća stranica. Međutim, postavljanje donje granice koja bi odredila neko djelo kao roman može biti izazovno. U prošlosti su mnoga djela koja se danas nazivaju romanima nosila druge nazive, poput pripovijesti ili priče. Danas općenito romanom nazivamo djela koja imaju otprilike sto stranica ili više te sadrže razgranatu radnju, mnogo likova, opisa i drugih elemenata. Važno je naglasiti da je pojam *roman* subjektivan i promjenjiv kroz povijest te da se koristi za opisivanje proznih djela koja zadovoljavaju određene karakteristike, no ne postoji stroga i univerzalna definicija koja bi obuhvatila sve romane (Nemeć, 1995).

Nemeć (1995) navodi kako je roman oblik književnosti koji se odlikuje zaokruženom cjelinom, s jasnom pripovjednom jezgrom i pričom koja povezuje sve

njegove elemente. U njemu se susrećemo s različitim kategorijama poput teme, pripovjedača, likova i mjesta radnje. Ono što roman čini posebnim njegova je sposobnost opsežnog razvijanja teme i detaljnog prikaza svih aspekata radnje koji se žele prenijeti čitateljima. Stoga se roman smatra najprikladnijim oblikom za izražavanje različitih funkcija, očekivanja i potreba. Ono što roman čini posebno fleksibilnim njegova je elastičnost u pogledu vremena i prostora. Roman ima sposobnost prilagodbe različitim temama, građi, ukusima, situacijama i društvenim slojevima. Može obuhvatiti raznolike teme i prihvatiti različite vrste govora koje se mogu uklopiti u njegovu strukturu. Autoru je prepuštena sloboda odabira vrsta diskursa (Nemec, 1995). Roman neprestano nadilazi svoje granice. Iako se često govori o njegovoj krizi, ta kriza zapravo otvara prostor za razvoj novih ideja i istraživanje nepoznatog. Roman je otvorena forma koja je sposobna istražiti nove horizonte i prilagoditi se različitim izazovima koje donosi vrijeme i promjene u društvu.

Nemec (1995), uz sve navedeno, sumira roman kao sinkretičan, hibridan žanr, kao sintezu raznolikih komponenata i govora, žanr koji je sposoban za različite formalne i sadržajne preobrazbe. Roman je iznimno sveobuhvatan žanr koji ima sposobnost obuhvatiti širok spektar tema i područja. Romanom se mogu istražiti i prikazati geografija, etika, povijest, filozofija, psihologija te teorija gotovo svih umjetnosti. Također, roman ima mogućnost uključivanja i poezije različitih vrsta, ali izražene u proznom obliku. Njegova građa može obuhvatiti sve što se može zamisliti, pa čak i ono što je izvan granica ljudske mašte i misli. Neizostavan je dio ljudske kulture. U njemu se ogleda duh određene društvene zajednice, a povijest romana ima važnu ulogu jer je neraskidivo povezana s poviješću slobode autorskog stvaralaštva. Roman ima značajnu ulogu u svakoj nacionalnoj književnosti jer sudjeluje u njezinu oblikovanju i stvaranju identiteta (Nemec, 1995).

3.1. Viktorijanski roman

Freedgood (2019) tvrdi kako se devetnaesto stoljeće često naziva velikim razdobljem realizma. Romanopisci poput Charlesa Dickensa odgovarali su na

izvanredne promjene koje je donijela industrijalizacija tako što su u svojim romanima prikazivali njihove učinke što je moguće realističnije. To je djelomično zato što su romanopisci dijelili predanost društvenim reformama i kritici sadašnjosti, ali i zbog zajedničkog estetskog stajališta kojim su nastojali stvoriti narativni svijet koji je bio vjerodostojan čitatelju, prožet likovima s kojima bi se mogao poistovjetiti ili saživjeti. Viktorijanski roman povezan je sa širim „realizmom” 19. stoljeća, dok se strukturalizam i poststrukturalizam prenose na engleski jezik. Postiže stabilnost reprezentacijskog svijeta, efekt stvarnosti i referentnu konstrukciju koje su u skladu s fikcionalnošću. U knjizi *Worlds Enough: The Invention of Realism in the Victorian Novel* autorica istražuje svaku od tih karakteristika realizma u raznim romanima 19. stoljeća, pitajući se jesmo li već navikli na njih kao bitne i sveprisutne komponente tog romana te zatim neprestano „otkriva” ili prepoznaje te značajke u romanima koje su kritičari možda pomogli homogenizirati u prepoznatljiv realizam kroz izgradnju „viktorijanskog oblika”. A ti oblici, kako piše Roland Barthes, „postaju autonomni objekti, namijenjeni označavanju kolektivnog i zaštićenog svojstva, a taj objekt je uređaj za rješavanje problema”. Međutim, ti oblici na kraju stvaraju probleme, jer zaboravljamo da smo ih mi stvorili, a njihova autonomija jamči našu vlastitu autonomiju kao kritičara. Drugim riječima, ako se pozivamo na oblik, shvaćeni smo kao doista znalci, na neki način, djela o kojima raspravljamo. Viktorijanski roman nije uvijek bio zamišljen kao formalno koherentan ili kao realističan na dobar način: njegov nedostatak jedinstva, nametljivi sveznajući autor i višestruki zapleti djelovali su protiv bilo kakva pozitivnog shvaćanja tog pojma. Doista, viktorijanski roman nije doživio izraženo kritičko suglasje ili kontinuitet. Između 1850-ih i 1960-ih ti su romani ponekad bili hvaljeni zbog sposobnosti da u fikcionalnom obliku prikažu određene društvene istine unatoč tome što su viktorijanski romani često bili kritizirani zbog svojih formalnih nedostataka. Često su bili nepovoljno uspoređivani s francuskim i njemačkim kolegama (koji su smatrani kraćima i boljima) te su često smatrani realističnima na loš način: neumorno su prenosili beznačajne detalje. U nizu teorijskih razvoja i međunarodnih utjecaja koji su započeli sedamdesetih godina i dobili značajan zamah osamdesetih godina, viktorijanski britanski roman prepoznat je kao realističan, konzervativan i

grandiozan. Realizam je vrhunac opisne obilnosti u povijesti romana, ali i točka iscrpljenosti iz koje su modernistički i postmodernistički romani pobjegli.

Moore (2012) tvrdi da postoje neizbježne napetosti između onoga što je stvarno i onoga što se događa u realističkom djelu. Roman mora imati početak, sredinu i barem u viktorijanskom kontekstu – mora pružiti odgovarajuće rješenje i zatvaranje kako bi čitatelj bio zadovoljan. Tvrdi da postoji „osjećaj sumnje i ambivalentnosti” koji leži u osnovi engleskog književnog realizma, nastavljajući sugerirati nesigurnost o tome može li realističko pisanje doista prenijeti točan osjećaj stvarnosti.

4. CHARLES DICKENS

Gunderman (2020) piše kako je Charles Dickens (Slika 1) jedan od najučinkovitijih zagovornika djece i jedan od najvećih pisaca u povijesti engleskog jezika. Izuzetno popularan u svoje vrijeme i danas priznat kao književni majstor, Dickens je vjerojatno učinio više od bilo kojeg drugog autora da podigne svijest javnosti o stradanju djece, postavljajući temelje za razne društvene reforme. Oni koji žele razumjeti kako siromaštvo i iskorištavanje izgledaju iz dječjega gledišta teško da bi mogli pronaći bogatije izvore uvida od Dickensovih romana kao što su *Oliver Twist*, *David Copperfield*, *Staretinarnica* i drugi.

Slika 1. Fotografija Charlesa Dickensa (Collins, 2018)

4.1. Životopis Charlesa Dickensa

Charles John Huffam (*Boz*) Dickens rođen je 7. veljače 1812. u Landportu blizu Portsmoutha u Engleskoj. Rođen je kao drugo dijete Johna Dickensa, službenika tamošnjeg mornaričkog platnog ureda, i Elizabeth Barrow Dickens (Davis, 2007). Rođen u buržoaskoj obitelji koja nije bila imućna prema standardima viktorijanskog doba, činilo se da je Dickens malo vjerojatan kandidat za vrhunsku književnu figuru (Currie, 2014). Dickens potječe iz skromne obitelji, a prava tragedija dogodila se kada je John Dickens zatvoren zbog dugova. Kako bi osigurao svoju obitelj, Charles je bio prisiljen napustiti školovanje i otići raditi u tvornicu u dobi od dvanaest godina (Currie, 2014). Currie (2014) navodi kako je, umjesto da završi svoje obrazovanje, morao raditi u uredu, a zatim se posvetio kazalištu i novinarstvu. Davis (2007) navodi kako se njegov novinarski pothvat prvenstveno temeljio na crticama koje je objavljivao u dnevnom listu *Jutarnja kronika*, koji ga je obilježio kao novinara. Nakon mnoštva objavljenih skica, sve su objedinjene u prvu seriju skica pod nazivom *Bozove skice* u veljači 1836. Uspjeh skica donio mu je zvanje pisca i ugovor za mjesečnu seriju publikacija koje će iste godine biti naslovljene *Pickwick Papers*, što će u konačnici postati njegov prvi roman (Davis, 2007).

Oženio se 2. travnja 1836. s Catherine Thomson Hogarth, s kojom je imao desetero djece (Davis, 2007). Uspjeh *Pickwick Papersa* donio mu je slavu i motivaciju da napiše niz djela, uključujući romane: *Pustolovine Martina Chuzzlewita*, *Oliver Twist*, *David Copperfield*, *Nicholas Nickleby*, *Božićna priča*, *Staretinarnica*, *Priča o dva grada* i *Velika očekivanja*. Davis (2007) navodi kako je njegovo umjetničko stvaranje trajalo do 9. lipnja 1870. kada je poslijepodne provodio radeći na romanu te je doživio moždani udar i te večeri umro. Pokopan je u Westminsterskoj opatiji 14. lipnja (Davis, 2007).

Ono što Dickensa najviše izdvaja od ostalih pisaca toga vremena jesu vrijeme i posvećenost koje je davao likovima koje je stvorio. Currie (2014) ističe kako je Dickens autor koji je možda najpoznatiji po svojim dobro ocrtanim likovima, od kojih su mnogi nezaboravni, ako ništa zbog svojih inventivnih imena (Gradgrind, Fezziwig, Jellyby, Flintwinch i brojni drugi). Uz to, navodi kako je Dickens poznat i po postupcima tih likova. Osim popularnosti određenih likova, Dickens je imao nevjerojatnu sposobnost

opisati stvarne uvjete koji su prožimali Englesku sredinom 1800-ih godina, a posebno London (Currie, 2014). Budući da se nalazio usred kulturne vreve Londona toga razdoblja, Dickens ga je mogao promatrati vrlo metodično te je mogao ponuditi realističnu pozadinu svojim likovima. Čineći to, likovi ne samo da su rasli i komunicirali u realističnim situacijama već i samom autoru služe za distribuciju društvenih komentara.

4.2. Motivi u romanima Charlesa Dickensa

Prema Ackroydu (1990), motivi u romanima Charlesa Dickensa obuhvaćaju širok raspon tema i ideja koje je istraživao tijekom svoje književne karijere. Neki od istaknutih motiva u Dickensovim djelima uključuju društvenu pravdu, siromaštvo, klasnu nejednakost, borbu radničke klase, djetinjstvo, otkupljenje i otpornost ljudskoga duha. Dickens je koristio svoje pisanje kako bi osvjetlio društvene probleme i nepravde viktorijanske Engleske, zagovarajući reforme i suosjećanje. Jedan od upečatljivih motiva u Dickensovim romanima jest kritika društvenih i ekonomskih nejednakosti. Često je prikazivao oštar kontrast između bogatih i siromašnih, ističući teške životne uvjete i nepravde s kojima se suočavaju niže klase. Djela kao što su *Oliver Twist* i *Priča o dva grada* živo prikazuju borbe siromašnih i eksploataciju koju su podnosili. Kako navodi Ackroyd, motivi koji se često javljaju u romanima Charlesa Dickensa odražavaju njegovu duboku socijalnu svijest i kritiku društvenih nepravdi. On je majstor u stvaranju živopisnih likova i složenih fabula koje istražuju teme poput siromaštva, iskorištavanja, nejednakosti i korupcije.

Djetinjstvo je još jedan značajan motiv u Dickensovim romanima. Opisivao je nevinost i ranjivost djece, često ih prikazujući kao žrtve društvenog zanemarivanja i zlostavljanja. Likovi poput Olivera Twista, Pipa u *Velikim očekivanjima* i Male Nell u *Staretinarnici* utjelovljuju temu djetinjstva i nedaća te trijumf otpornosti.

Otkupljenje i osobna transformacija česti su motivi u Dickensovim djelima. Mnogi protagonisti prolaze kroz duboki razvoj likova, razvijajući se od nesavršenih pojedinaca do moralno ispravnih figura. Putovanje likova poput Ebenezera Scroogea u

Božićnoj priči ili Sydneyja Carton u *Priči o dva grada* ilustrira potencijal za osobni rast i otkupljenje.

Osim toga, romani Charlesa Dickensa često uključuju elemente satire i humora, ističući apsurdnost i licemjerje određenih društvenih institucija i pojedinaca. Kroz duhovitost i ironiju, kritizirao je nedostatke viktorijanskog društva, uključujući pravni sustav, birokraciju i pohlepu viših klasa. Njegovi su romani poznati po složenim zapletima, nezaboravnim likovima i društvenom komentaru, što ga čini jednim od najutjecajnijih i najslavnijih pisaca engleske književnosti (Ackroyd, 1991).

Vidan (1975) navodi kako proučavanje načina na koji je Dickens koristio svoje izvore i pretvarao stvarne činjenice i događaje u svojim romanima pruža izuzetno poučne spoznaje. Otkrivamo da veza između stvarnosti i umjetnosti nije izravna, već obiluje raznolikim mogućnostima. Uzmimo za primjer romane *David Copperfield* i *Velika očekivanja*, oba nadahnutu Dickensovom osobnom životnom pričom. U *Davidu Copperfieldu* radnja je bliža stvarnim činjenicama i kronološkom slijedu događaja, dok *Velika očekivanja* nemaju izravnu vezu s Dickensovom biografijom. Unatoč tome, emocionalna i moralna važnost Dickensova životnog puta, kako ga je sam doživio, prenosi se snažnim simboličnim slikama koje imaju opću vrijednost.

Vidan (1975) spominje da rane Dickensove romane obilježava nepovezano pisanje, s pričom koja polako luta od jedne epizode do druge, slično ranim romanima nadahnutim *Don Quijoteom*. Kasnije u svojoj karijeri Dickens razvija složeniju strukturu romana, povezujući različite niti radnje, suprotstavljajući i povezujući kontrastne scene. Time pokazuje svoje iznimno vješto pripovijedanje na višoj razini. I dalje ostaje majstor pojedinačnih scena i uzbudljivi izvođač grandiozne melodrame, no vrijednost njegovih djela može varirati tijekom samog romana. Kasniji Dickens postaje zreliji, ali i nesretniji, usprkos svom uspjehu kao zabavljaču širokog auditorija i priznanjima koja je stekao. Njegovi romani nisu samo opisi, već izražavaju i određene sudove o društvu i svijetu, pružajući ozbiljniji i nekompromisniji umjetnički izričaj. Svježina neopterećenog humora i naivne sentimentalnosti postepeno blijedi.

4.3. Dickensovo stvaralaštvo: kritika društva

Prema Kovačević i suradnicima (1991), Dickensovo stvaralaštvo karakteristično je po tome što stavlja naglasak na etičke probleme i temu borbe između dobra i zla. Kovačević i suradnici (1991) pišu da je duboko zabrinut za stanje društva i izražava svoje ideale kroz svoje romane. U osnovi, Dickensovo razumijevanje pozitivnih i negativnih sila može se svesti na dva simbola – novac kao oličenje iskrivljenja karaktera i obitelj kao simbol nesebičnih međuljudskih odnosa. Dickensov pristup tim simbolima varira u njegovim različitim djelima, ali tema ostaje stalno prisutna jer odražava njegove unutarnje psihičke sukobe. Iako je osudio pohlepu i materijalizam, sam je žudio za velikim bogatstvom. Što je postajao bogatiji, to je snažnije osuđivao moć kapitala u svojim djelima. Drugi osobni poraz bio je njegov razvod braka, što je suprotno idealizaciji obitelji koju je prikazivao u djelima. Dickensova unutarnja borba između vlastitih životnih ideala i iskušenja kojima je sam podlegao bila je snažan pokretač njegova stvaralaštva. Ta unutarnja borba doprinijela je autentičnosti njegova pisanja, čak i kada bi mašta odstupala od realističke uvjerljivosti. To objašnjava kako je Dickens uspio prenijeti snažne emocije čitateljima svojim djelima. Njegovo zalaganje za socijalnu pravdu i reforme, po kojima je bio poznat, nije bilo ništa novo u književnosti njegova vremena.

Autori Kovačević i suradnici (1991) navode kako se u doba čartizma (1839. – 1848.) Charles Dickens pridružio kritičarima viktorijanskog „progresivnog” društva pišući socijalne romane i jeftinu periodiku. Iako je suvremena socijalna književnost iz tog vremena pala u zaborav, Dickens je ostao omiljen među čitateljima. Njegova popularnost proizlazi iz sposobnosti da probudi osjećaj solidarnosti kod čitatelja, što im pruža zadovoljstvo i potvrdu vlastite plemenitosti. Unatoč kritikama njegove sentimentalnosti, mladi čitatelji i danas doživljavaju te emotivne trenutke kao duboko potresne. Dickens pronalazi izraze i metaforičke situacije koje dotiču osjetljivost čitatelja, čak i onih udaljenih od njegova vremena. Veza koju uspostavlja s čitateljem neposredna je, pa se čitatelji i nakon dugog vremena sjećaju likova i atmosfere njegovih romana. Dickens je bio zagovornik reformi, ali nije proučavao društvene teorije. Umjesto toga, fokusirao se na etičke probleme i borbu između dobra i zla u svojim

romanima. Novac je simbol iskrivljenja karaktera, dok obitelj predstavlja plemenite međuljudske odnose. Unutarnja drama koju je Dickens proživljavao proizlazila je iz sukoba između vlastitih životnih ideala i iskušenja kojima je podlegao.

Kovačević i suradnici (1991) navode da kada se razgovara o Dickensu kao piscu bliskom modernom konceptu romana, treba biti oprezan jer je on prije svega bio odraz svoje epohe. U svojim ranim romanima, Dickens je nesvjesno unio simboliku, a tek kasnije, kada je postao svjestan utjecaja koji ima na čitatelje, počeo je svjesno koristiti tu sugestivnu moć. Ipak, dojam simboličnog sloja značenja može biti jači tamo gdje je spontaniji, kao što je slučaj s romanom *Oliver Twist*. Lik Olivera proizvod je mašte koja projicira psihološka stanja dječje svijesti lišene jasnih smjernica. Oliver je bio podložan skretanju s pravog puta, a sile tame koje ga okružuju personificirane su kroz lik Fagina i njegove nečasne bande.

U kasnijim Dickensovim romanima autori Kovačević i suradnici (1991) ističu kako je simbolika jednako impresivna, ali primjećuje se da pisac jasnije manipulira likovima, a osnovna simbolika priče postaje složenija nego u *Oliveru Twistu*. Tumačenje zamršene simbolike kasnijih romana varira i ima različite vrijednosti, dok je većina suglasna u tumačenju *Olivera Twista*. Postoji priličan broj literature koja se bavi simboličnim značenjem svakog Dickensova romana, no često su prisutne i različite pretpostavke. Važno je napomenuti još jedan bitan element Dickensove simbolike – njegovu sklonost preuveličavanju stvari. On vidi ono što je malo neobično kao nešto monstruozno, a ono što je pomalo smiješno pretvara u grotesku. Ta karakteristika ključna je za stvaranje simbola, jer simbol nastaje kada se jedan aspekt izdvaja, dok se ostali zanemaruju. To postiže određeno pojačanje učinka, ali istovremeno siromaši značenje. Ipak, u složenoj mreži dikensovske simbolike rađaju se nove poveznice i slojevita značenja. Unatoč tome, likovi koji su uslijed naglašene simboličnosti zaustavljeni u svom unutarnjem razvoju uvijek prikazuju isto lice, kao voštane figure. Nasuprot toj unutarnjoj krutosti, većina likova u Dickensovim djelima prikazana je u živom pokretu.

Autori Kovačević i suradnici (1991) tvrde kako je Dickens bio hrabar pisac koji se nadovezivao na tradiciju popularnog akcijskog romana i nije se ustručavao koristiti senzacionalizmom radi povećanja prodaje. Njegovi romani privlačili su široku publiku

životopisnim pričama i zanimljivim likovima. Likovi poput Olivera Twista, Davida Copperfielda i drugih postali su ikonični i ostali su urezani u kolektivno sjećanje. Ipak, književna kritika nije bila jednodušna u pogledu Dickensova načina oblikovanja likova. Prigovori su se odnosili na njegovu tendenciju da likove prikaže u crno-bijelim kategorijama, nedostatak psihološke dubine kod pozitivnih likova i upotrebu karikaturalnih figura. Međutim, suvremena kritika otkrila je detaljnom analizom nove spoznaje o Dickensovoj umjetnosti karakterizacije. Njegov jedinstveni stil i pristup savršeno su usklađeni s njegovom osnovnom vizijom i estetskom strategijom. Dickens je težio stvaranju životopisnih priča koje obiluju zanimljivim događajima i likovima te su usmjerene na privlačenje široke publike. Njegova vizija bila je stvoriti „bestselere” koji će osvojiti srca čitatelja. Uz to, važno je naglasiti da je Dickens često odstupao od ustaljenih normi i konvencija svoga vremena. Njegovi romani isticali su se iznenađujućim zapletima i likovima koji su se razlikovali od stereotipa. Bio je hrabar u svom pisanju, ne ustručavajući se koristiti provjerene stereotipe ili uvesti karikaturalno prikazane likove. Ta odstupanja od očekivanog obrasca pridonose originalnosti i prepoznatljivosti njegova stila te ga čine jednim od najsmjelijih pisaca viktorijanskog doba.

4.4. Je li Charles Dickens dječji pisac?

Benziman (2011) piše kako je Dickens poznat po životopisnom prikazivanju svijesti djeteta, imaginativnom ulasku u misli i osjećaje svojih dječjih protagonistica i protagonista u vrijeme kada je djetinjstvo sve više bilo percipirano kao posebna faza ljudskoga razvoja. Istovremeno, ambivalencija i kontradikcije koje obilježavaju autorski tretman djetinjstva pokazale su se plodnim predmetom kritičkog promišljanja, kao što pokazuje antologija Laure Peters *Dickens i djetinjstvo* (2012). Dvije nove studije Galie Benziman i Amberly Malkovich (2011) nastoje produbiti razumijevanje lika djeteta u književnosti istraživanjem utjecajnih prikaza Dickensa uz prikaze drugih pisaca, pri čemu prva skreće pozornost na topos zanemarenog djeteta, a druga se fokusira na konstrukcije nedovršenog djeteta u tekstovima koje čitaju djeca ili koji se čitaju unutar obitelji. Na pojedinim mjestima te se knjige tematski preklapaju: obje istražuju

alternative idealiziranom romantičkom djetetu, suočavaju se s autentičnošću djetetova stajališta koje su konstruirali odrasli te su zainteresirane za jezik i klasu. Međutim, njihovi ciljevi i metodologije su različiti: Malkovich istražuje rodoslovlje nedovršenog djeteta od Olivera Twista do Harryja Pottera putem komparativne analize niza viktorijanskih i edvardijanskih tekstova, dok se Benziman oslanja na kanonske i manje poznate prikaze zanemarenog djeteta kako bi problematizirala romantičke i viktorijanske stavove prema djetetu.

Benziman (2011) istražuje složenost prijelaza od represivnog prema oslobađajućem i empatičnom pristupu djeci u devetnaestom stoljeću, otkrivajući konstantna preklapanja između puritanske i romantične ideologije. To postiže analizom jezičnih obrazaca u pričama o zanemarivanju djece koje na prvi pogled djeluju napredno, ali otkriva tendenciju objektivizacije djece i potiskivanja njihova glasa. Benziman posebno istražuje želju za identifikacijom subjektivnosti zanemarenog djeteta s vlastitim identitetom ili postavljanjem djeteta kao „drugačijeg” te plodno povezuje taj sukob s političkim i klasnim anksioznostima koje proizlaze iz simboličke veze djeteta i radničke klase industrije.

Autor Miller (1958) dodaje kako posebna kvaliteta Dickensove mašte leži u pretpostavci da može prodrijeti iza površine opisujući je korak po korak. Jer svaki ograničeni događaj, svaka osoba zarobljena u svojem iskrivljenom pogledu na grad, sadrži i skriva istinu. I kada se opišu dovoljno izolirani dijelovi i otkriju njihovi odnosi, istina iza svakoga od njih može biti oslobođena – istina koja istovremeno ima posebno i univerzalno značenje. Tada Dickensovi romani više neće biti samo zbirka „čudnih različitosti”, već prava sličnost, autentična slika svijeta.

Malkovich (2013) navodi da je „idealno” viktorijansko dijete bilo sanjana iako nedostižna figura u viktorijanskoj kulturi, dok je postojanje nepotpunog djeteta bilo stvarno. Tijekom viktorijanskog razdoblja ideje o djeci i djetinjstvu brzo su se razvijale uz povećanu pismenost i dostupnost čitalačkog materijala za sve više rastuću masovnu publiku. Dječja književnost postala je jedno od razvijajućih područja za izdavače i čitatelje, no to nije spriječilo javnost da u svoj dom donosi knjige koje nisu posebno namijenjene djeci i čita ih svojoj obitelji. U idealiziranim obiteljskim krugovima srednje

klase djela autora poput Charlesa Dickensa čitali su i cijenili članovi svih dobnih skupina. Čak su i pripadnici viših i radničkih slojeva uživali u čitanju Dickensovih djela. Iako Dickens rijetko izričito nije pisao za djecu, njegovim knjigama, koje često stavljaju fokus na djecu i djetinjstvo, divili su se i čitali su ih mnogi pisci. Stoga njegovo djelo i danas ima utjecaj na suvremene pisce dječje književnosti.

5. POJAVNOST LIKOVA DJECE U DICKENSOVIM ROMANIMA

Malkovich (2013) ističe da se nedovoljno oblikovano dijete, kao i mnoga djeca, rađa nevino, unatoč tome što to možda nije uvijek u najidealnijim uvjetima. Dickens ukazuje na to u Oliveru Twistu: „Oliver je plakao snažno. Da je znao da je siročić... možda bi još jače plakao” (Dickens, 2008: 47). Neposredno nakon rođenja Oliver nema saznanja o svom statusu, ali ubrzo saznaje kakav je njegov društveni položaj u viktorijanskoj Engleskoj. Nepotpuno dijete suočava se s društvenim i kulturnim hegemonističkim ideologijama koje se odnose na klasu, rod i socioekonomski status, istovremeno otvoreno ili prikryveno tražeći osobnu neovisnost i individualnost. Nevina djeca su ljubazna, čista i neupućena u problematičnu prirodu viktorijanskih društvenih i kulturnih problema te postaju prazan ideal. Kako Kincaid objašnjava u *Erotskoj nevinosti*, romantično dijete „(...) bilo je čudno isprazno od samog početka: neokaljano, nesofisticirano, neosvijesteno. Dijete je bilo bez mnogo toga, stvari od kojih je bilo bolje da ih nema, pretpostavlja se, ali ipak čudno lišeno i ispražnjeno, bez mnogo sadržaja” (Kincaid, 1998: 53). Ipak, kako pokazuje nepotpuno dijete, takvi ideali ne mogu se održati.

Malkovich (2013) naglašava da borbe s kojima se suočava nepotpuno dijete igraju na emocijama čitatelja. Iako je sentimentalistički element očigledan, možda ga autor ponekad i pretjerano koristi, to je važan element u pripovijedanju tih likova. Dickens je često koristio sentimentalističke elemente u svojem radu kako bi ilustrirao s čime se djeca suočavaju u teškim društvenim i kulturnim uvjetima viktorijanskog doba, ali kao što su kritičari sugerirali, koristio je vlastite negativne osjećaje iz djetinjstva kao katarzički alat. Sentimentalnost u književnosti također su koristili i budući autori iako je s vremenom postala manje učestala i manje otvorena.

Solar (2003) navodi da, bez obzira na to što humor nije uvijek prisutan u Dickensovu djelu, često se javlja u opisima određenih događaja, okruženja i likova. Međutim, najčešće prevladava suosjećajni ton, posebno prema siromašnoj djeci koja su prepuštena siromaštvu, iskorištavanju i životu na ulici koji ih neizbježno vodi u

kriminal. Opisivanjem sudbine siromašne djece Dickens je na izuzetan način upozorio na tamnu stranu ekonomskog uspjeha Engleske. U to vrijeme Engleska je bila najrazvijenija industrijska zemlja koja je stvarala svjetski imperij, ali brutalnost tog procesa podijelila je stanovništvo na bogate vlasnike i siromašne radnike, s posebnim naglaskom na djecu koja su prisiljena zarađivati za život prije nego što odrastu.

Solar (2003) tvrdi da se Dickens često percipira kao sentimentalni i sklon melodramatskim zapletima, ali uspio je prevladati te tendencije u dvama svojim najuspješnijim romanima: *David Copperfield* i *Velika očekivanja*. Oba romana opisuju proces odrastanja i suočavanje s teškoćama koje pojedinac susreće u pokušaju da izgradi vlastiti identitet u okruženju koje može sprječavati ili nedovoljno cijeniti takav razvoj. Opis Davidova školovanja u *Davidu Copperfieldu* ima autobiografske crte, što mu daje osobni dodir, dok se dirljiva priča o siromašnom dječaku Pipu i njegovu nepoznatom, bogatom zaštitniku, koji je zapravo bjegunac iz zatvora, u *Velikim očekivanjima* kroz vješto oblikovanje likova i harmoničnu kompoziciju pretvara u autentičan i dojmljiv prikaz razočaranja i sazrijevanja mladog čovjeka. Taj roman također ima zanimljivu književnu tehniku, jer je napisan u obliku memoarskog romana iz prvog lica, u kojem se stariji Pip prisjeća svog života i pripovijeda ga na način koji izaziva znatiželju čitatelja. On putem naznaka otkriva što će se dalje događati u zapletu.

6. INTERPRETACIJA DICKENSOVIH ROMANA S LIKOVIMA DJECE

Dickens je majstor pripovijedanja, a njegovi složeni i zanimljivi zapleti lako su razumljivi i često sretno završavaju. Njegov roman *Oliver Twist* postao je jedno od najpoznatijih djela za djecu diljem svijeta. Glavna karakteristika Dickensova stvaralaštva leži u živopisnim i dojmljivim likovima koje opisuje s izražajnom sućuti, ali i s blagim humorom koji ublažava patetiku. Likovi su dobrodušni i nesebični ili su pak zlikovci i propalice, ali uvijek imaju neku posebnu osobinu koja ih čini pomalo grotesknima ako su negativni, dok ako su „dobri”, nisu idealizirani (Solar, 2003: 235).

Kada se želi definirati domet dječje književnosti, treba uzeti u obzir dva osnovna kriterija. Prvi kriterij odnosi se na razlikovanje dječje književnosti i književnosti namijenjene odraslima. Odrasli mogu, ako to žele, čitati sve knjige namijenjene djeci, dok djeca nisu u mogućnosti čitati većinu knjiga namijenjenih odraslima. Stoga je dječja književnost nastala kao poseban žanr. Međutim, postavlja se pitanje što učiniti s knjigama namijenjenima odraslima koje djeca mogu čitati bez većih poteškoća. Zbog toga mnogi dovode u pitanje postojanje posebne dječje književnosti ili je povezuju s cjelokupnom književnošću za djecu. S druge strane, postoje i oni koji vjeruju da se sva književna djela mogu prilagoditi i učiniti pristupačnima djeci (Crnković i Težak, 2002).

Pri analizi romana *David Copperfield*, *Oliver Twist*, *Velika očekivanja*, *Teška vremena* i *Staretinarnica* korišteni su određeni kriteriji kako bi se sagledale karakteristike likova djece, njihova uloga unutar romana te način na koji su karakterizirani. Prvo, analizirano je kako su likovi djece prikazani u tim romanima. Prilikom analize romana istražene su složenost, emocionalni razvoj i odnos likova djece s drugim likovima. Analizirana je autentičnost i uvjerljivost načina na koji su likovi djece prikazani, s ciljem privlačenja i zadržavanja interesa dječjih čitatelja. Uspoređena je uloga djece u romanima te njihov utjecaj na razvoj radnje, bez obzira na to jesu li protagonisti ili sporedni likovi. Istraženi su tematski elementi prisutni u tim romanima te prikladnost tema i poruka za dječju dobnu skupinu. Jesu li oni protagonisti ili sporedni likovi? Koju ulogu imaju u priči i kako njihovi postupci utječu na razvoj

radnje? Istraživala sam kako su njihove priče povezane s općom tematikom djela. Također, dublje sam razmotrila tematske elemente prisutne u tim romanima. Jesu li teme i poruke koje se prenose primjerene dječjem uzrastu? Jesu li obrađene na način koji je razumljiv, poticajan i poučan za mlade čitatelje? Promatrana je i osjetljivost i prilagođenost tematike prema dječjoj svijesti i emocionalnom razumijevanju. Također, razmotrene su mogućnosti prilagodbe djela dječjoj književnosti ako je neko djelo izazovno za djecu. Na kraju svake analize izrađena je tablica koja sažeto povezuje ključne likove djece, njihovu karakterizaciju i ulogu u fabuli romana.

Tablica 1. Interpretirana djela i godina prvih izdanja

Djelo	Godina
<i>Oliver Twist</i>	1837.
<i>The Old Curiosity Shop (Staretinarnica)</i>	1841.

<i>Teška vremena</i>	1854.
<i>Velika očekivanja</i>	1861.
<i>David Copperfield</i>	1850.

6.1. *David Copperfield*

Cilj ovoga poglavlja jest istražiti prikaz obitelji u romanu *David Copperfield* na primjeru obitelji Murdstone, obitelji Micawber i kućanstva Pegotty. Te su obitelji prilično različite jer Davidova obitelj predstavlja primjer narušene obitelji s maćehom, Micawberovi su tipična iako problematična obitelj s roditeljima i djecom, dok Pegottyjevo kućanstvo ima nekonvencionalnu obiteljsku strukturu. Roman *David Copperfield* autora Charlesa Dickensa obično se smatra djelom koje se može svrstati u dječju književnost. Iako se u njemu obrađuju ozbiljne teme i prikazuje patnja djece, roman je pristupačan i razumljiv i za mlade čitatelje. Glavni lik, David Copperfield, prolazi kroz različite izazove i suočava se s brojnim životnim situacijama koje su relevantne za dječju publiku. Osim toga, stil pisanja i jezik koji je korišten u romanu prilagođeni su čitateljima mlađe dobi. Međutim, valja napomenuti da se klasifikacija književnih djela ponekad može razlikovati ovisno o interpretaciji i kontekstu.

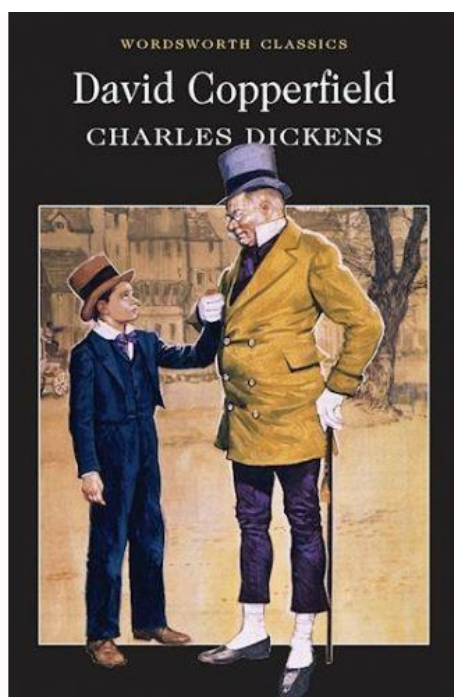
David Copperfield roman je koji se često smatra najpoznatijim Dickensovim romanom i njegovom poluautobiografijom. U predgovoru izdanja romana¹ iz 1869. Charles Dickens izrazio je posebno zadovoljstvo ovim svojim djelom. Istaknuo je da mu

¹ David Copperfield by Charles Dickens: PREFACES. Pribavljeno 20.5.2023. s <http://etc.usf.edu/lit2go/166/david-copperfield/2934/prefaces-1850-and-1869/>

je *David Copperfield* najdraže dijete među svim njegovim knjigama. Taj roman bio mu je posebno drag, a osjećao se kao nježan roditelj prema svakom djetetu svoga literarnog svijeta.

Roman *David Copperfield* predstavlja niz zanimljivih tema kao što su siromaštvo, patnja, društvena klasa, napuštena djeca, samootkrivanje i obiteljski život. Stoga je cilj ovoga istraživačkog rada proučiti i analizirati Dickensov prikaz patnje djece u njegovu romanu *David Copperfield*. Dickens je živio u razdoblju velikih društvenih promjena u Europi te je u svojim romanima obrađivao različite teme, a jedna od njih usmjerena je na patnju djece. Izgubljena, zapuštena i loše tretirana djeca često su središnje figure u mnogim Dickensovim romanima, posebno u *David Copperfieldu* (Djediai, 2013).

Slika 2. Naslovnica romana *David Copperfield*

Složenost romana (Slika 2²) ogleda se u mnogim likovima, mnogim odnosima i mnogim obiteljima prikazanim u najrazličitijim oblicima i kroz značajan dio društvenog spektra. Na primjer, vidljivo je da ima mnogo djece bez roditelja. Većina

² Naslovnica romana *David Copperfield*: Ozone.hr. (n.d.). David Copperfield. [online] Pribavljeno: 10.7.2023. s <https://www.ozone.hr/product/david-copperfield/>

njih nije iskusila „normalan” obiteljski život. David, Emily, Dora i Ham nisu iskusili zadovoljavajuće mjesto u obitelji ili društvu i izgubili su oba roditelja do kraja knjige. No iako na njihov odgoj nisu prvenstveno utjecali biološki roditelji, oni su prikazani kao prirodno dobri. Time se samo bilježi povijesni pomak u poimanju obitelji – naglasak se prenosi s važnosti loze i krvi na novi ideal domaćinstva kao prirodnog oblika obitelji. Prema Watersu (2005), *David Copperfield* pokazuje kako je junakova potraga za uspostavljanjem svoga društvenog i seksualnog identiteta povezana s formiranjem odgovarajuće obitelji baveći se nizom tema povezanih s obitelji (Waters, 2005).

6.1.1. Murdstonsi

David Copperfield rođen je šest mjeseci nakon smrti svoga oca. Nakon relativno sretnih ranih godina koje provodi sa svojom majkom Clarom i kućnom pomoćnicom Pegotty, njegova majka udaje se za drugog muškarca, Edwarda Murdstona. David opisuje njega i njegovu sestru Jane Murdstone: „Odlučnost, mogu primijetiti, bila je velika osobina na kojoj su se gospodin i gospođa Murdstone oslanjali. Gospodin Murdstone bio je odlučan; nitko u njegovom svijetu nije bio tako odlučan kao gospodin Murdstone; nitko drugi u njegovom svijetu nije bio odlučan uopće, jer je svi trebali biti podložni njegovoj odlučnosti. Gospođa Murdstone bila je iznimka. Ona je mogla biti odlučna, ali samo zbog rodbinske veze, i to u nižem i podložnom stupnju.” (Dickens, 1992: 54-55)

Razlog za tu negativnu stranu uloge očuhovskog lika može biti nedostatak krvnog srodstva koji bi mogao potaknuti suosjećanje i razumijevanje između roditelja i djeteta. Nadalje, kvalitete poput odlučnosti i nadmoćnosti, na kojima gospodin Murdstone toliko inzistira, bile su one koje mnogi viktorijanci smatraju bitnima za dobrog oca. Međutim, iz perspektive djeteta pod njegovom vlašću, te su navodno obećavajuće osobine katastrofalne. Kako Claudia Nelson (2007) ističe: „Za mnoge čitatelje, gospodin Murdstone u Dickensovom *David Copperfieldu* je arhetip zlog očuha iz viktorijanskog doba. Hladan je, dominantan i potpuno bez suosjećanja; preplaši svoju djetinjastu suprugu i odbija obavljati svoju dužnost prema svom pastorku. Njegov prvi korak je

istjerati Davida iz obitelji, izgnati ga u mračnu internatsku školu, daleko od majčine ljubavi.” (Nelson, 2007: 166-167)

Majka Davida Copperfielda, Clara, predstavlja žensku žrtvu koju potlačuje patrijarhat. Ona je preslaba da bi zaštitila svoje i sinove interese i treba nekoga na koga se može osloniti u svojem udovištvu. Katastrofalni izbor drugog supruga dovodi do njezine smrti, ostavljajući Davida na milost i nemilost njegova očuha. Mnogi viktorijanski tekstovi osuđuju pojedinačne majke, koje su izrugivane kao slabe i djetinjaste (Nelson, 2007).

Osim toga, gospodin i gospođica Murdstone tako su užasni jer pokazuju propust biološkog oca i majke u ispunjavanju svoje roditeljske dužnosti, propust za koji Dickens krivi i svoje roditelje (Nelson, 2007). U književnosti, očusi i maćehe mogu personificirati nedostatke pažnje, nedostatke suosjećanja ili otvorene okrutnosti, identificirajući za čitatelja na nesporan način nedostatke koji mogu obilježavati i biološko roditeljstvo (Nelson, 2007). Stoga oni pružaju dodatni uvid u složenost nekonvencionalnih viktorijanskih obitelji.

Kao što se vidi u romanima Charlesa Dickensa, obitelji ponekad nedvojbeno okrutno tretiraju djecu. Postupak Murdstona prema Davidu kada nije mogao naučiti ono čemu su ga podučavali podsjeća na Gradgrindov sustav obrazovanja u djelu *Teška vremena*. David se prisjeća: „(...) Učio sam lekcije kod kuće. Hoću li ikada zaboraviti te lekcije! (...) Bile su jako dugačke, jako brojne, jako teške – potpuno nerazumljive, neke od njih meni (...)” (Dickens, 1992: 58). Unatoč teškim uvjetima mnogih dječjih života, sentimentalni idealizam djetinjstva upadljiva je karakteristika viktorijanstva. U knjigama Charlesa Dickensa, kao i u tisućama drugih romana, pjesama, časopisa i ilustracija, djeca su prikazana kao nevina, spontana, privlačna i prirodno dobra (Mitchell, 2009).

6.1.2. Micawberovi

Obitelj Micawber čine otac, majka i četvero djece, odnosno petero do kraja knjige. Zbog dugova koji su ih opterećivali, ne mogu voditi siguran i udoban život. Iako su siromašni

i žive iz dana u dan, prikazani su optimistično i na prvi pogled njihove obiteljske veze izgledaju prilično jake.

Brak Wilkinsa i Emme Micawber predstavlja apsolutnu vjernost, strpljenje i pokornost među supružnicima. No pod utjecajem okolnosti obilježenih nemoći, bijedom, anksioznošću i oskudicom, osjećaj razdvajanja prožima njihov obiteljski život (Günaydin, 2014). Wilkins Micawber živi prema motu: „Nešto će se pojaviti”, dok njegova supruga Emma često ponavlja da nikada neće napustiti gospodina Micawbera. Žene poput Emme Micawber nisu imale izbora nego ostati sa svojim supružima, a Dickensova kreacija takvih likova bila je upozorenje čitateljima na nejednakost braka (Hager, 1996, prema Moore, 2011). Gospođa Micawber sanja o ponovnom okupljanju sa svojom obitelji koja nije potpuno odobravalala njezin brak s Wilkinsom Micawberom. Međutim, čak i da se odluči na odvajanje od gospodina Micawbera, to ne bi bilo moguće. Nakon sklapanja braka ženama je bilo izuzetno teško dobiti razvod. Kada bi se muškarci razveli, djeca bi postala vlasništvo muškarca, a majci bi se moglo zabraniti da vidi svoju djecu. To svakako nije ono što bi Emma Micawber željela, jer joj je primarna uloga ona ljubazne majke i brižne domaćice.

Nakon problema koje je gospodin Micawber imao s Uriahom Heepom, nekonformistička obitelj Micawber poslana je u Australiju. Emigracija se u to vrijeme smatrala prikladnim rješenjem za razne društvene probleme (Furieux, 2010).

Zamjensko roditeljstvo Davida Copperfielda od strane Micawbera, a kasnije tetke Betsy i gospodina Dicka, predstavlja alternativne obiteljske jedinice koje nadoknađuju i pružaju utočište od slomljenih i disfunkcionalnih obitelji koje se javljaju na stranicama Dickensovih romana (Furieux, 2010).

6.1.3. Peggottyjevi

Obitelj Peggotty ima nekonvencionalnu strukturu. Oni predstavljaju usvojiteljsku obitelj koja je često bila uspješnija u odgoju od „nuklearnih” obitelji (Munford, 2006). Kada mladi David Copperfield prvi put posjeti njih, zbunjen je izgledom Peggottyjeve kuće i njegove usvojiteljske obitelji. Napokon shvaća da je Dan Peggotty neženja koji je

usvojio siročad i napuštenu djecu oko sebe. Peggotty pruža dom Hamu i Emily, siročadi nećaku i nećakinji i gospođi Gummidge, udovici svog partnera u čamcu, koja je umrla vrlo siromašna. Kako David odrasta, shvaća način roditeljstva gospodina Peggottyja, a Dickens na taj način modelira način na koji djeca mogu cijeniti nereprodukcijske oblike povezivanja (Furieux, 2010).

U viktorijanskoj književnosti prisutan je širok raspon očuha i usvojiteljskih situacija, koje često služe kao kritika drugih vrsta obiteljskih odnosa. Prema Nelsonu (2007), književni usvojiteljski roditelji mogu biti poželjniji od biološke rodbine djeteta, čime se naglašava da dobro roditeljstvo nije nešto što se podrazumijeva.

Tablica 2. Likovi djece u romanu *David Copperfield*

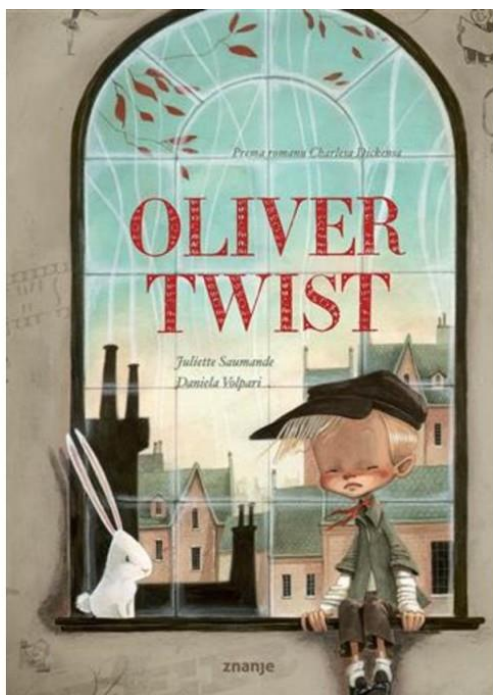
Likovi djece	Karakteristike	Uloga likova u fabuli romana
David Copperfield	osjetljiv, inteligentan, snalažljiv	prikazuje sazrijevanje i traženje identiteta
Little Emily	slabašna, nezaštićena, naivna	simbolizira ranjivost i izloženost zlostavljanju

6.2. *Oliver Twist*

Oliver Twist sadrži mnoge karakteristične elemente Dickensovih djela. Knjiga je privlačna za svakoga tko je uzme u ruke, a oni koji su je već pročitali uvijek će pronaći poglavlja, scene i ulomke koje će rado ponovno čitati i nikada neće zaboraviti likove koji se pojavljuju u njoj. Dickens je bio posebno vješt u pisanju o djeci i osjećao se najugodnije kada je to radio. Najviše je volio i najbolje je znao opisati njihovu čistu i

neiskvarenu prirodu. Zaista, tko može ostati ravnodušan na sve nesreće i zla koja pogađaju dobra i naivna dječaka Olivera od njegova djetinjstva? Upoznajemo ga na njegov deveti rođendan, zatvorena u ugljenom skladištu, a zatim ga pratimo dok postaje naučnik kod pogrebnika, gdje spava među lijesovima, sam kao u grobu, i kasnije, kada stigne u London, gotovo neprestano živi između tamnice i groba. Kako čitatelj može ne osjećati mržnju prema zlobnom i lukavom Faginu i njegovu nasilnom i opasnom partneru Sikesu, dvojici likova koji su oličenje zla i koji se nadopunjuju? Ipak, treba napomenuti da se u *Oliveru Twistu* prvi put jasno ogleda jedna Dickensova slabost, a to je sklonost sentimentalnosti koja će mu kasnije više štetiti nego koristiti u književnom radu. Ponekad čak ni humor ne može otkloniti tugu i tužan dojam koji uzrokuju preosjetljive scene. Dickens je u *Oliveru Twistu* prvi put prikazao i osvijetlio neke mračne strane viktorijanskog društva u Engleskoj, posebno njihovu nebrigu i ravnodušnost prema siročadi i djeci siromašnih roditelja. Međutim, nije imao dovoljno hrabrosti i snage da pronađe prave krivce, odnosno optuži nepravedni društveni poredak. Umjesto toga, samo je blago upozoravao i sramežljivo ukazivao na neke otvorene rane. Takav je ostao i kasnije. Nikada nije zahtijevao temeljite reforme, bio je zadovoljan samo manjim poboljšanjima postojećeg stanja. Istina je, ipak, da su nakon objavljivanja *Olivera Twista* djeca u Engleskoj dobivala više milostinje od prolaznika, a vlasti su donekle poboljšale teško stanje u sirotištima. No to svakako nije bilo dovoljno da se značajno smanji ili ublaži bijeda najranjivijih društvenih slojeva. Charles Dickens značajno je utjecao na mnoge pisce, ne samo u svojoj domovini nego i diljem svijeta, kao što su Dostojevski i Kafka, da navedemo samo dvojicu autora čija djela leže u temeljima moderne svjetske književnosti. Nema sumnje da će se djela Charlesa Dickensa i dalje mnogo čitati, a to može samo razveseliti jer je njegova umjetnost duboko humanistička, moralna i zdrava. Na njoj će se odgajati mnoge buduće generacije mladih ljudi koji će u njoj pronaći dobru zabavu, mudre pouke i pravo umjetničko iskustvo. Da je živ, Charles Dickens sigurno bi bio najsretniji kada bi vidio da ljudi diljem svijeta i danas rado čitaju njegove knjige, baš kao što su to činili za njegova života (Crnković, 2000).

Slika 3. Naslovnica romana *Oliver Twist* (Ručević, 2019)

Pitanje je može li se roman *Oliver Twist* (Slika 3) smatrati isključivo dječjim romanom ili možda ima elemente koji ga čine prikladnim za čitanje i odraslima. Iako je roman prvobitno bio namijenjen mlađim čitateljima, njegova tema i stil pisanja često su privlačni i odraslima.

Glavni razlog zašto se *Oliver Twist* smatra dječjim romanom jest taj što protagonist, Oliver, ima mladenačku dob i čitatelji se mogu povezati s njegovim iskustvima. Roman prati Oliverove pustolovine, suočava ga s nepravdom i siromaštvom te prikazuje njegove napore da pronađe svoje mjesto u svijetu. Te teme, kao i moralna dilema i odrastanje, često su relevantne i intrigantne za mlade čitatelje.

Također, stil pisanja Charlesa Dickensa karakterističan je po svojoj jednostavnosti i jasnoći, što je često privlačno za mlade čitatelje. Autor koristi bogate opise i žive dijaloge kako bi oživio likove i događaje, čime se stvara snažna emocionalna veza s čitateljima.

Unatoč tome, *Oliver Twist* ima i složenije teme i tamniju stranu, uključujući nasilje, kriminal i siromaštvo, što može biti izazovno za mlade čitatelje. Stoga je važno uzeti u

obzir dobnu skupinu čitatelja i njihovu spremnost i zrelost za suočavanje s takvim temama.

U konačnici, odluka o tome je li *Oliver Twist* dječji roman ili ne ovisi o tumačenju čitatelja i njihovim individualnim preferencijama. Može se čitati i uživati u njemu i kao dječjem romanu i kao romanu namijenjenu odraslima, ovisno o interpretaciji i perspektivi čitatelja.

Rođen u sirotištu umiruće majke, Oliver Twist dobiva ime od službenika te je bačen u okrutni sustav državne skrbi koji ga osuđuje na život siromaštva. Kroz zamršenu radnju romana, Oliver se mora oduprijeti zlim utjecajima okoline i odbiti stereotipe o svojem karakteru. Njegova bitno moralna priroda otkriva se saveznicima koji ga spašavaju od onih koji bi ga iskorištavali i nanosili mu zlo. Oliverova priča sugerira da bez obzira na okolnosti, moralne je izbore moguće donositi te da klasa ne određuje moralnost. Dickens koristi Oliverove kušnje kako bi kritizirao viktorijansko pretpostavljanje da su moralnost i klasa povezani: herojsko ponašanje javlja se kako među siromašnima tako i među imućnima, kao i eksploatacijsko ponašanje.

Ključni trenutak događanja javlja se kada devetogodišnji Oliver ponovno dolazi u sirotište. Gladni dječaci prisiljavaju ga da zatraži više hrane od službenika. Označen kao pobunjenik, Oliver je bičevan, zatvoren i prodan kao dječji radnik. Bježeći od zlostavljanja u nekoliko poslova, Oliver odlazi u London, a tamo ga cilja Fagin, koji iskorištava djecu kao lopove. U Faginovu domu Oliver je nahranjen i ima neku vrstu obitelji, ali njegovo mjesto ovisi o tome koliko dobro može krasti. Kada ga ljubazni gospodin Brownlow sažalijeva i odvodi ga u svoj dom da se oporavi, Oliver nazire drugačiji način života. Događaji koji se događaju daleko od Olivera također oblikuju tijek radnje jer odluke ljudi na vlasti utječu na njega. Oliver biva ranjen i napušten tijekom krađe, a obitelj Maylie sklanja ga mjesecima te mu prvi put pružaju obitelj. Čak ni u Mayliejevoj seoskoj kući Oliver nije siguran od miješanja Bumbleova ili Faginovih spletki. Nancy pokazuje svoju bitno moralnu prirodu, pa rizikom za svoju sigurnost obavještava Rose da Monks planira ukrasti Oliverovo nasljedstvo. Monks, takozvani gospodin, dobit će Oliverov novac, a Fagin, poznati kriminalac, bit će plaćen da ušutka Olivera. Saveznici Olivera u kućanstvima Maylieja i Brownlowa udružuju se, koriste

svoje resurse i rješavaju misterij njegova identiteta. U međuvremenu, Monks, Fagin i Sikes, pridruženi Oliverovu dječjem nasilniku Noahu, surađuju kako bi doveli Olivera pod svoju kontrolu. Kako se napetost romana povećava, Nancyno nesebično podržavanje Olivera mijenja zaplet i iskupljuje ju unatoč njezinu životu u zločinu. Riskira svoj život kako bi gospodinu Brownlowu rekla gdje može pronaći Monksa. Kada Fagin plati Noahu da prati Nancy, informacije koje Noah dobiva omogućuju Faginu da poveća Sikesov bijes. Vjerujući da ga je Nancy izdala, on je ubija i bježi iz Londona, mučeći se vizijama Nancynih molećivih očiju. Njezina nasilna smrt označava vrhunac romana i najveći rizik za Olivera jer oni koji rade za njega i protiv njega sada znaju dovoljno da ga ili spase ili osude. Rasplet otkriva tko će prevladati u Oliverovu životu – suosjećajni i pravedni ljudi koji žele najbolje za ovo siročće, zlostavljano dijete, ili pohlepni i sebični ljudi koji ga žele iskoristiti. Otkrivaju se identiteti Monksa, Oliverove majke i samog Olivera te nepoznati odnosi izlaze na vidjelo. Fagin je uhićen, a Bumbleovo miješanje otkriveno.

Roman završava dobro za sve čije moralno srce vodi do suosjećajnih djela. Charley se odriče života kojem ga je Fagin podučavao, a Rose i Harry, oslobođeni prošlih neugodnosti, vjenčaju se. Odjednom Oliver ima veliku, ljubaznu obitelj. Rezolucija romana ponavlja njegovu poruku da je moralni karakter ljudska karakteristika koja nije određena klasom. Svaka osoba odlučuje kako će postupati i iako okolina ima svoju ulogu, svaka je osoba moralno odgovorna za vlastite odluke.

Tablica 3. Najvažniji likovi djece u romanu *Oliver Twist*

Likovi djece	Karakteristike	Uloga likova u fabuli romana
Oliver Twist	nježan, naivan, hrabar	prikazuje nevinost i borbu za pravdu

Likovi djece	Karakteristike	Uloga likova u fabuli romana
The Artful Dodger	snalažljiv, lukav, pustolovan	simbolizira život na rubu zakona

6.3. *Velika očekivanja*

Velika očekivanja jedno je od kasnijih djela Charlesa Dickensa iako nije jedan od njegovih najdužih romana, s obzirom na to da moderna izdanja imaju oko 450 stranica u usporedbi s nekim njegovim drugim djelima koja premašuju 800 stranica. Roman ima zanimljiv, logičan i složen zaplet koji se sastoji od nekoliko paralelnih priča koje čitatelja iznenađuju i potiču na daljnje čitanje, slično kao što to čini dobar moderan detektivski roman. Struktura romana *Velika očekivanja* čvršća je i ne raspada se na epizode kao što je to često slučaj u Dickensovu ranijem djelu. Ovaj roman može se opisati kao roman odgoja ili odrastanja, često poznat pod njemačkim nazivom *Bildungsroman*. Sam izvorni naslov *Great Expectations* teško se može potpuno prevesti na drugi jezik. *Expectation* se odnosi na stanje očekivanja osobe, ali također može označavati ono što netko očekuje u smislu bogatstva, nasljedstva ili uspjeha (Vidan, 2000).

Roman *Velika očekivanja* često se smatra jednim od najvažnijih romana engleske književnosti i jednim od najpoznatijih djela Charlesa Dickensa. Iako nije izričito namijenjen djeci, roman ima određene veze s dječjom književnošću. Prvo, roman *Velika očekivanja* ima mladog protagonista, Pipa, čije odrastanje i putovanje u romanu često mogu privući i mlađe čitatelje. Priča prati Pipovu transformaciju iz siromašnog dječaka u odraslog muškarca te se bavi temama poput odrastanja, identiteta i moralnih izbora. Te su teme često prisutne i u književnosti namijenjenoj djeci, jer čitatelji slične dobi

mogu pronaći inspiraciju i identifikaciju s likom koji prolazi kroz slična iskustva i poteškoće.

Drugo, Dickensov stil pisanja karakterističan je po svojoj slikovitosti, humoru i živopisnim opisima, što može biti privlačno i zanimljivo za mlađe čitatelje. Autor također stvara široku paletu likova, odnosno neobičnih, ekscentričnih i karizmatičnih figura koje mogu intrigirati dječju maštu i interes.

Ipak, valja napomenuti da roman *Velika očekivanja* ima složenu radnju, obiluje socijalnim, psihološkim i moralnim temama te sadrži tamnije elemente poput siromaštva, zlostavljanja i kriminala. Stoga je važno uzeti u obzir zrelost i razumijevanje čitatelja prije nego što se roman preporuči djeci.

Iako roman *Velika očekivanja* može privući i zainteresirati neke mlade čitatelje zbog svojeg protagonista i živopisnih likova, oprez treba biti izražen zbog složenosti tematike i stila pisanja. Odluka o tome je li roman prikladan za djecu ili ne ovisi o individualnim sposobnostima i zrelosti čitatelja, kao i roditeljskom ili pedagoškom vođenju u interpretaciji sadržaja i njihovu kontekstu (Vidan, 2000).

Općenito, radnja romana prati tipičan tijek pripovijedanja. To je priča o dječaku koji je rođen u provinciji, u skromnim okolnostima, a zatim doživljava karijeru u velikom gradu, što donosi i zadovoljstva i razočaranja. Takav oblik romana, u kojem se junak razvija i mijenja tijekom svoga životnog putovanja, najbolje se može vidjeti u Balzacovu djelu *Izgubljene iluzije*, koje je tipičan primjer takozvanog *romana odgoja* u 19. stoljeću. Sličan oblik romana može se pronaći i u hrvatskoj književnosti, poput djela *U registraturi*, koje također ima fantastične elemente, kao i u poznatim svjetskim djelima 20. stoljeća, poput *Američke tragedije* Theodorea Dreisera (Vidan, 2000).

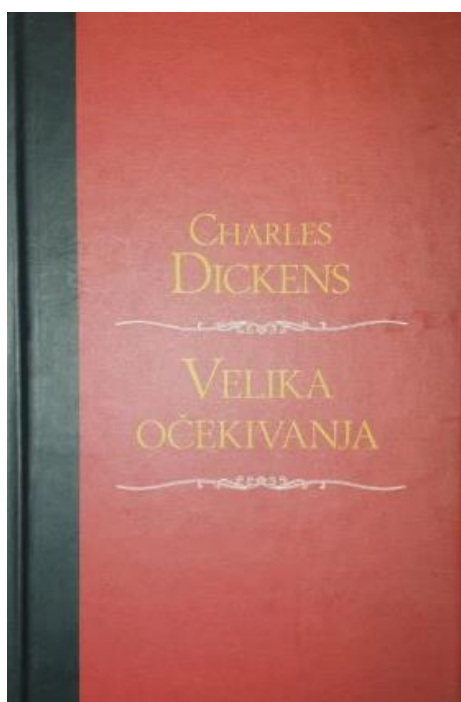
U *Velikim očekivanjima*, kao i u drugim romanima toga tipa, dominira realizam. Junakove životne okolnosti u skladu su s društvenim okruženjem u kojem se nalazi, a promjene u njegovoj sudbini odražavaju uzročno-posljedični slijed događaja. Dickensova vješta karakterizacija likova, groteska, komika i karikaturalni elementi daju romanu poseban pečat. Autor često koristi iskošenje perspektive, ponavljanja u opisima okoline i likova te karakteristične fraze koje koriste sami likovi. Takvim postupcima

Dickens prikazuje društvenu stvarnost na oštrouman i ilustrativan način. Iako se Dickens često pridržava konvencionalnih elemenata koje njegova publika očekuje, poput sentimentalnosti i površnih moralnih sudova, *Velika očekivanja* ne koriste ih u velikoj mjeri. Umjesto toga, roman je vjerodostojan prikaz materijalnih činjenica i psiholoških procesa s realističkim pristupom, ali s dozom pretjerivanja i hipertrofije u izrazu. Također, Dickens se povremeno koristi i konvencijama fantastike (Vidan, 2000).

Jezik kojim se Dickens koristi u romanu prikazuje iskustva na način koji je vrlo blizak opisima sličnog iskustva u neknjiževnim tekstovima iste kulture. Taj stil pisanja pruža čitateljima uvid u društvenu zbilju, ali istovremeno omogućuje autoru slobodu u konstruiranju fantastičnih, komičnih i zastrašujućih elemenata priče.

U romanu *Velika očekivanja* Dickens kombinira oštru ilustraciju društvene stvarnosti s maštovitom konstrukcijom koja uključuje i horor, komediju i njihovu suptilnu povezanost. To čini svaku stranicu njegovih opsežnih djela obilježenu tim postupcima. Dickens uspješno prikazuje različite aspekte društvenog života, a istovremeno pruža zanimljive priče koje privlače čitatelje (Vidan, 2000).

Slika 4. Naslovnica romana *Velika očekivanja*

Glavni sukob u romanu *Velika očekivanja* (Slika 4³) odvija se oko Pipove ambiciozne želje da se preoblikuje i popne na višu društvenu klasu. Njegova želja za društvenim napretkom proizlazi iz želje da bude vrijedan Estelline ljubavi. Radnja započinje kada Pip bude pozvan da posjeti Satis House i prvi put susretne Estellu i gospođicu Havisham. Međutim, ključni događaj zapravo se dogodio ranije kada je Pip imao navodno slučajan susret s odbjeglim zatvorenikom. On još dugo neće znati da će taj susret zapravo odrediti tijek njegova života. Kako radnja odmiče, Pip postaje sve nezadovoljniji izgledima života kao običnog kovača na selu.

Pip prima vijest da će ga financijski podržati anonimni dobročinitelj i seli u London, gdje postaje sofisticiraniji i uglađeniji, ali također postaje ekstravagantan i preokupiran sobom. Nakon nekoliko godina Pip je iznenađen otkrićem da je njegov dobročinitelj zapravo zločinac Magwitch. To otkriće intenzivira sukob oko Pipove želje da ga se percipira kao gospodina i da ga Estella voli, s obzirom na to da je sada povezan s kriminalcem. Rastući sukob prisiljava Pipa da izjavi ljubav Estelli jer planira napustiti Englesku kako bi prikrio svoju tajnu. Govori joj da je dio njega, ali ona mu objašnjava da se planira udati za drugog muškarca. Taj razgovor rješava dio sukoba, jasno pokazujući Pipu da Estella nije sposobna voljeti ga.

Sukob oko Pipove sramote zbog njegova društvenog podrijetla i želje da postane gospodin nastavlja se dok se bori da zaštiti Magwitcha i smjesti ga na sigurno. Putem, Pip shvaća da je Magwitch Estellin otac. To otkriće mijenja Pipovo razumijevanje društvenog položaja i kriminala. Do tog trenutka Pip je Estellu i kriminalno podzemlje koje Magwitch predstavlja promatrao kao suprotne jedno drugomu, ali sada Pip shvaća da su Estella i Magwitch oduvijek bili povezani. Na vrhuncu romana Pip povjerava umirućem Magwitchu da njegovo izgubljeno dijete sada živi, da je mlada i lijepa te da je voli.

Pokazivanjem ljubaznosti prema zločincu i opisivanjem Estelle kao dame i kćeri osuđenika, Pip pokazuje da više ne razmišlja o društvenom položaju na crno-bijeli način. Sukob se rješava kada Pip odustaje od svojih društvenih aspiracija kako bi se

³ Shop, Z. Charles Dickens: *Velika očekivanja* knjige Charles Dickens. [online] ZuZi Shop. Pribavljeno: 10.7.2023. s <https://www.zuzi.hr/kategorija-proizvoda/knjizevnost/strana-knjizevnost/charles-dickens-velika-ocekivanja>

fokusirao na pomirenje s likovima koji su mu oduvijek bili vjerni, plaćanje svojih dugova i zarađivanje iskrenog života (Vidan, 2000).

Tablica 4. Likovi djece u romanu *Velika očekivanja*

Likovi djece	Karakteristike	Uloga likova u fabuli romana
Pip	ambiciozan, sanjar, osjetljiv	prikazuje traganje za identitetom i prihvaćanjem samog sebe
Estella	hladna, nedostupna, tajanstvena	simbolizira nedostižnu ljepotu i emocionalnu nepristupačnost

6.4. Teška vremena

Kasniji romani Charlesa Dickensa odlikuju se živopisnim opisima likova i izuzetnom slikovitošću. U tim djelima Dickens nastavlja svoju kritiku društva, ali njegov bijes sada je usmjeren manje prema određenim problemima, već više prema pasivnosti jednog korumpiranog i sebičnog društva u cjelini. Njegov osjećaj za komično i dalje je iznimno jak, ali postaje složeniji i dublji. Prikazivanjem mračne strane raznih institucija, a ne samo pojedinačnih likova, Dickens optužuje društvo i otkriva njegove nedostatke i licemjerje. Njegovi kasniji romani otkrivaju slojevitost ljudske prirode i pružaju dublji uvid u društvene probleme i moralna pitanja (Kovačević i sur., 1983).

„U romanu *Teška vremena* autor se pozabavio problemom industrijskih gradova u razvoju, na sjeveru zemlje, i životom ljudi zadojenih filozofijom utilitarizma, tj. vjerovanjem da je potrebno samo ono što je materijalno korisno i da »ono što je dobro mogu vagati i mjeriti osobe poput g. Gradgrinda i g. Bounderbyja. U ovom romanu

usporedno postoje dva različita svijeta: svijet surovog materijalizma i svijet stvaralačke zbilje i ljudskog razumijevanja koji simboliziraju cirkusanti i djevojka Sissy Jupe.” (Kovačević i sur., 1983: 103)

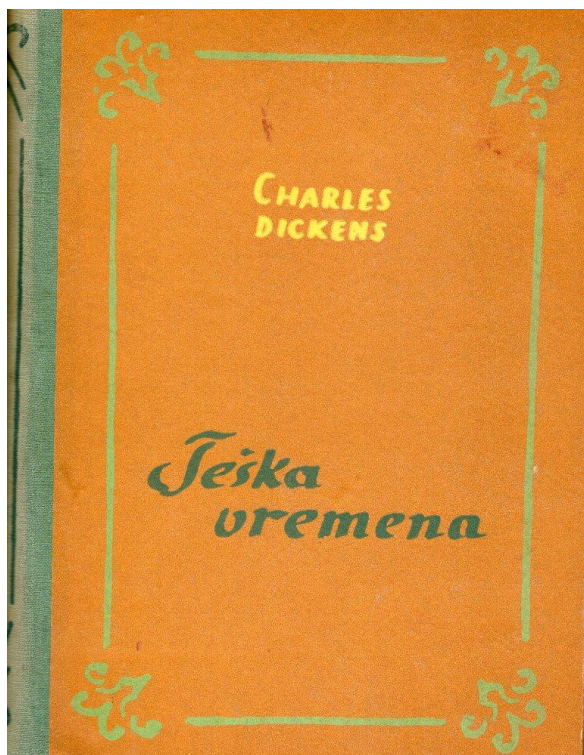
Roman *Teška vremena* Charlesa Dickensa ima određenu vezu s dječjom književnošću, iako nije izričito namijenjen djeci. Roman se bavi temom djetinjstva i utjecajem društvenih uvjeta na mlade likove. Glavni likovi, kao što su Louisa Gradgrind i Tom Gradgrind, suočavaju se s teškim životnim uvjetima, rigidnim obrazovanjem i nedostatkom emocija. Ta tema može biti relevantna i zanimljiva za mlade čitatelje koji se mogu identificirati s likovima koji se bore s poteškoćama i traže svoje mjesto u svijetu.

Dickens koristi svoj prepoznatljivi stil pisanja s bogatim opisima, slikovitim jezikom i humorom. Iako je roman tematski težak, stil pisanja može privući dječju maštu i interes te im pomoći da se upuste u priču. Unatoč tome što je roman *Teška vremena* ozbiljan roman koji obrađuje socijalne probleme i nepravdu, Dickens uspijeva uključiti i nekoliko likova djece koji predstavljaju svjetlije i optimističnije elemente. Likovi poput Sissy Jupe, Stephena Blackpoola i Rachela predstavljaju suosjećanje, humanost i borbu protiv sustava. Ti likovi mogu poslužiti kao inspiracija i uzor mladim čitateljima.

Ipak, valja napomenuti da je roman *Teška vremena* složen roman koji obrađuje ozbiljne teme poput radničke eksploatacije, obrazovnih nedostataka i društvene nejednakosti. Stoga je važno uzeti u obzir zrelost i razumijevanje čitatelja prije nego što se roman preporuči djeci.

U konačnici, *Teška vremena* imaju određene veze s dječjom književnošću zbog svoje teme, stila pisanja i prisutnosti likova djece, ali treba biti oprezan u preporučivanju ovog romana mlađim čitateljima zbog njegove složenosti i težine tematike. Odluka o tome je li roman prikladan za djecu ili ne ovisi o individualnim sposobnostima i zrelosti čitatelja, ali određeni ulomci mogu se koristiti kako bi se predočilo djeci o čemu se radi u samom romanu.

Slika 5. Naslovnica romana *Teška vremena* (Dickens, 1951)

Ovaj roman istražuje obitelj Gradgrind, Bounderby i Blackpool, naglašavajući utjecaj industrijske revolucije na živote običnih ljudi. Objavljen 1854., *Teška vremena* deseti je roman Charlesa Dickensa. Jedan od mnogih razloga za pisanje priče koja će biti poznata kao *Teška vremena za ova vremena* (što je puni naziv) bio je pokušaj povećanja prodaje Household Wordsa, što se i pokazalo. Prikazuje najgoru stranu novog industrijskog društva Engleske i razmatra živote siromašnih. Industrijska revolucija prvenstveno je utjecala na gospodarstvo i druga područja poput klasnog i obiteljskog života. Abuzahra i Imraish (2017) zaključuju da je ova revolucija dovoljno snažna da odnos između roditelja i njihove djece te među muževima i ženama učini hladnim, neugodnim i bez uobičajene tople poznate atmosfere. To će se prikazati u sljedećim odjeljcima.

6.4.1. Gradgrindovi

Obitelj Gradgrind nije osobito puna ljubavi i privrženosti. Proučavajući fragmentirano stanje obitelji Gradgrind, može se razumjeti i stanje društva. Dickens je možda želio upozoriti na opasnosti obrazovanja koje guši maštu i ne potiče neovisno mišljenje. Djeca Thomasa Gradgrinda, Louisa i Tom, nesretna su jer su stalno prisiljena činiti „nešto logično” (Gallagher, 2009). Oni uče činjenice, ali ih ne znaju primijeniti u stvarnim životnim situacijama. Na primjer, Tom opljačka banku umjesto da nađe pristojan posao. Louisa je prisiljena udati se za Bounderbyja jer on ima novca i moći će je opskrbiti. Atmosfera unutar ove obitelji zagušljiva je. Taj strogi rigidni odnos između oca i njegove djece slabi kooperativnu familijarnu vezu koja bi trebala postojati između dviju strana (Abuzahra i Imraish, 2017). G. Gradgrind želi se predstaviti kao praktičan i strog otac, emocionalno ne blizak svojoj djeci jer zanemaruje maštu: „Njihov je otac nastavio hodati pun nade i zadovoljnog raspoloženja. Bio je privržen otac, na svoj način; ali vjerojatno bi sebe opisao (da je, poput Sissy Jupe, stavljen pod definiciju) kao 'iznimno praktičnog' oca. Bio je posebno ponosan na frazu izrazito praktičan, za koju se smatralo da ima posebnu primjenu na njega.” (Dickens, 1990: 13)

Kada je riječ o gospođi Gradgrind, njezina se uloga čini beznačajnom i marginaliziranom. Poštuje sve što suprug kaže jer je on taj koji vodi kućanstvo: „Gđa. Gradgrind, mali, tanak, bijeli, ružičastooki smotuljak šalova, nadilazeće slabosti, mentalne i tjelesne; koja je uvijek uzimala fizikalne lijekove bez ikakvog učinka, i koja je, kad god je pokazala simptome da oživljava, uvijek bila zapanjena nekom teškom činjenicom koja je padala na nju.” (Dickens, 1990: 18) Njezina pasivnost i loše zdravlje podsjećaju na Doru Spenlow iz *David Copperfielda*. Međutim, razlika je u tome što je Doru otac razmazio i stoga uvijek ima druge da se brinu o njoj, dok je gospođa Gradgrind takva postala zbog muževe krutosti i nedostatka emocionalne podrške. Na kraju to dovodi do toga da prezire vlastitu obitelj: „Da, stvarno bih voljela da nikada nisam imala obitelj, a onda bi znao što je raditi bez mene!” (Dickens, 1990: 55) Njezina tužna sudbina služi kao svojevrsno upozorenje njezinoj kćeri ako krene istim putem (Oshima, 2015). Odnos između braće i sestara Toma i Louise Gradgrind pokazuje u kojoj su mjeri obiteljski odnosi iskrivljeni Gradgrindovim stilom obrazovanja. Oni su

prikazani kao da imaju vrlo blizak odnos, možda neprirodno (Oshima, 2015). Louisa se žrtvuje za svog brata udajući se za muškarca koji je trideset godina stariji od nje. U viktorijansko doba sestre su pomagale svojoj braći da se probiju u svijetu ili su im pružale udobnost u kući kako bi ublažile njihove profesionalne probleme (Nelson, 2007). Djevojčice srednje klase poučavane su ponašanju koje se od njih očekuje u viktorijanskom društvu žrtvovanjem u odnosima između braće i sestara. Žrtva je bila manifestacija nesebičnosti, vrline koja se jako cijnila unutar kulta domaćinstva srednje klase (Nelson, 2007). Suprotno tome, Tom se ne žrtvuje za svoju sestru, već je koristi kao sredstvo za spašavanje sebe. Sanders (2004) sugerira da je Dickens očito vidio braću i sestre kao sastavni dio nečijeg identiteta, ali to nije prisutno u Tomovu slučaju. Egoističan je i uopće ne može razumjeti sestrino gledište (Sanders, 2004).

6.4.2. Bounderbyjevi

Josiah Bounderby lik je koji ne cijeni obiteljski život. Plaća svojoj majci, gospođi Pegler, da ga se drži podalje iako je ona odan roditelj i voli ga. Važniji su mu vlastiti interesi i želi se prikazati kao čovjek koji je sve sam napravio. Prema Jordanu (2006), kroz lik Josiaha Bounderbyja Dickens istražuje neuspjeh društvenog paternalizma. Socijalna paternalistička ideologija ranog devetnaestog stoljeća vidjela je dobronamjernu obiteljsku hijerarhiju kao model za društvenu reformu (Jordan, 2006). Paternalizam opisuje oblik društvene organizacije koji funkcionira analogno očevu upravljanju unutar obitelji (Waters, 1997). Dickens lomove u društvenom tkivu povezuje s nesavršenostima ili nedostatkom odgovarajućih obiteljskih odnosa (Guy, 1996). Stoga je Bounderby primjer za to. Njegova obitelj uništena je njegovim ekonomskim osobnim interesom. Guy (1996) također ističe da je konstitucija pojedinca ta koja određuje prirodu društva, a ne konstitucija obitelji kao cjeline. Društvena promjena bit će moguća tek kada se pojedinci promjene, odnosno počinju uspostavljati bolje odnose unutar obitelji. Kao što je ranije spomenuto, Louisa se udala za Bounderbyja kako bi se žrtvovala za svog brata. Činjenica da je on trideset godina stariji od nje također je od male važnosti, prema g. Gradgrindu, kada se uzme u obzir

činjenična statistika koja pokazuje da su brakovi s nejednakom dobi vrlo česti. Bounderby ne može zadovoljiti ženine potrebe ni emocije i zanemaruje Louisu, ali smatra je dobrim izvorom mnogih povijesnih i političkih informacija (Abuzahra i Imraish, 2017). Njegova je uloga u romanu predstavljanje obitelji više klase. Ženi se samo zato što se tako čini prestižnijim. Suprotnost Bounderbyjevoj obitelji, u kojoj su obiteljski odnosi iskrivljeni, jest obitelj Jupe, koja dokazuje da očevi koji svoju djecu uče pravim vrijednostima zaslužuju više poštovanja. Iako Cecilia Jupe pohađa istu školu kao Tom i Louisa Gradgrind, ona ostaje neiskvarena jer utjelovljuje moralne vrline kojima ju je naučio njezin otac. Ne boji se pokazati koliko voli i brine za svoga oca iako ju je napustio, svjesna je da je to zbog nje same: „O moj mili oče, moj dobri dobri oče, gdje si otišao? Otišao si da mi pokušaš učiniti nešto dobro, znam! Otišla si zbog mene, siguran sam! A kako ćeš ti biti jadan i nemoćan bez mene, jadni, jadni oče, dok se ne vratiš!” (Dickens, 1990: 38) Jednoroditeljsko kućanstvo, poput Jupovih, pokazuje da očinstvo može nadilaziti rod. Signor Jupe zauzima mjesto i oca i majke. To potiče čitatelje da se zapitaju koliko su te uloge zapravo različite (Nelson, 2007). Kućno okruženje obitelji Jupe toplo je, a Cecilia i njezin otac imaju punu podršku kao odnos oca i kćeri. Kada Louisa pita Sissy je li njezin otac volio njezinu majku, Cecilijin samouvjereni odgovor glasi: „O da! Onoliko koliko me voli. Otac me je prvi volio, zbog nje. Nosio me sa sobom dok sam bila sasvim beba. Od tog vremena nikada se nismo razdvajali.” (Dickens, 1990: 59)

6.4.3. Blackpooli

U ovom romanu istaknute su i katastrofalne posljedice za siromašne muškarce odabira pogrešne žene. Stephen Blackpool želi se razvesti od svoje žene jer je alkoholičarka. Emmeline Pethick-Lawrence svjedočila je učincima koje je alkohol imao na siromašne u Londonu u 19. stoljeću (Foy, 2014). Mnogima se činio jedinim utočištem od depresije i bijede. Učinak pijanstva na normalan odnos muža i žene, roditelja i djece bio je katastrofalan, pa je razvod ponekad bio rješenje. Međutim, siromašnim ljudima bilo je izuzetno teško. Kada Stephen upita gospodina Bounderbyja

o postupku, shvati da je znatno iznad njegovih mogućnosti i položaja. Dok Dickensovi romani sadrže mnoge propale brakove (preokupacija koja odražava autorovu vlastitu bračnu nesreću), Stephenova situacija čini se strašnijom jer je on čovjek iz radničke klase (Nelson, 2007), a njegov brak zavjera s poštenom ženom, Rachael, potisnuta je. Iako ovo dokazuje Dickensovu zabrinutost za bavljenje dvostrukim standardom klase u njegovu romanu, on ne kritizira dvostruki standard roda jer se ne spominje Louisin razvod od Bounderbyja (Hager, 1996). Stephenova obitelj predstavlja radničku obitelj koja je izgrađena na ljubavi i strasti, ali na kraju je uništena zbog novca i teških uvjeta života koji su uvelike povezani s industrijskom revolucijom. Nije ni čudo jer monoton rad u tvornici sam po sebi čini ljude nesretnima. Ne samo da je njegova obitelj uništena nego Stephen, odani suprug, postaje ponižen jer ne govori glasno.

Tablica 5. Likovi djece u romanu *Teška vremena*

Likovi djece	Karakteristike	Uloga likova u fabuli romana
Bitzer	ambiciozan, bezosjećajan	predstavlja hladnoću i surovost
Sissy Jupe	slobodna, maštovita, empatična	simbolizira toplinu i humanost

6.5. *Staretinarnica*

Roman *Staretinarnica* Charlesa Dickensa ima snažnu vezu s dječjom književnošću. Ustvari, ovaj roman smatra se jednim od njegovih klasičnih dječjih romana (McAllister, 2020).

Glavni lik romana jest mala djevojčica Nell Trent, koja je siročić i živi sa svojim djedom u staretinarnici. Nell je prikazana kao nježna, nevina i empatična djevojčica koja prolazi

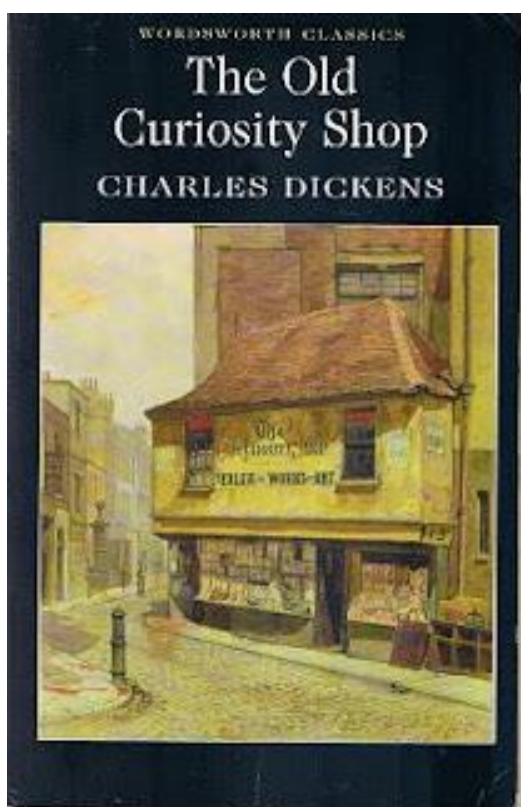
kroz brojne teškoće i izazove u svom životu. Njezina priča, koja se fokusira na njezinu borbu za preživljavanjem i suočavanje s opasnostima, može privući i zainteresirati mlade čitatelje.

Također, roman *Staretinarnica* sadrži mnoge elemente karakteristične za dječju književnost, poput avanture, misterije i moralnih poruka. Dickens koristi slikovit jezik, opise i likove koji su bogati detaljima, što može očarati i potaknuti dječju maštu. Vrijedno je napomenuti da roman također sadrži tamnije teme i scene koje mogu biti emotivno intenzivne i traumatične. Stoga bi preporuka za čitanje ovog romana djeci trebala biti praćena pažljivim vođenjem odraslih kako bi se razumjele i obrađivale osjetljive teme. Ukratko, veza između romana *Staretinarnica* i dječje književnosti vidljiva je u prisutnosti mladog glavnog lika, emocionalnom putovanju koje prolazi i elementima pustolovine i moralnih poruka. Međutim, zbog tamnijih i intenzivnijih tema, preporuka za čitanje ovog romana djeci treba biti praćena odgovarajućim vođenjem odraslih.

Kako Gibson (1964) navodi, *Staretinarnica* je duboko promišljena kritika društva koja se fokusira na teme pokvarenosti, nehumanosti i pohlepe. Charles Dickens majstorski je iskoristio roman kao sredstvo za izražavanje svojih društvenih ideja i kritiku viktorijanskog doba u Engleskoj. Ono što *Staretinarnicu* čini posebnom njezina je dojmiva alegoričnost. Dickens je uspio stvoriti kontinuiranu, simboličnu paralelu u kojoj odnosi likova personificiraju borbu između zla i vrline. Likovi postaju predstavnici oprečnih moralnih vrijednosti i njihovi međusobni odnosi odražavaju stalnu borbu između tih sila. Snažnom karakterizacijom i dramatičnom radnjom Dickens gradi izuzetan patos i humor koji su karakteristični za ljude koje prikazuje. Njegova umjetnička sposobnost doseže vrhunac u prikazu socijalne stvarnosti, ali bez potrebe za detaljnim nabranjem institucionalnih zala. Umjesto toga, implicitna poruka mnogo je snažnija i uvjerljivija. Iako se *Staretinarnica* ponekad naziva „moralnom basnom”, ta etiketa nije dovoljno precizna. Roman je širi i dublji od jednostavne basne. Dickens izražava svoju intenzivnu društvenu brigu i angažman kroz likove i njihove postupke. Oni imaju mitološke, pretjerane ili bajkovite osobine, ali istovremeno se bave konkretnim društvenim uvjetima viktorijanskog doba. Dickensova kritika društva u *Staretinarnici* je suptilna i slojevita. Umjesto da se koristi proširenom raspravom o zlu,

on uspijeva prenijeti svoju poruku dramatičnim razvojem radnje i karakterizacijom likova. Roman nudi mnogo više od obične basne – to je složena alegorija koja se bavi širim društvenim pitanjima. Stoga *Staretinarnica* zaslužuje dublje razumijevanje i poštovanje. Svojom umjetničkom izvedbom Dickens nas potiče na razmišljanje o društvenim nepravdama i potrebi za promjenom. Ovaj roman podsjeća na moć književnosti da istakne probleme i izazove društvo na bolje.

Slika 6. Naslovnica romana *Staretinarnica* (Classicit, 2012)

Radnja romana prati Nell i njezina djeda koji žive zajedno u sobama povezanima s neobičnom malom trgovinom antikviteta. Nell, osim što obavlja zadatke za svog djeda, podučava njihova slugu Kita pisanju. Kit je zaljubljen u Nell i pokazuje joj odanost izvan profesionalnih obveza. Često odgađa povratak kući dok nije siguran da je ona sigurna otišla na spavanje. Jedne večeri stranac pomaže Nell da se vrati kući. Iste noći njezin djed odlazi negdje i ne vraća se satima. Stranac se vraća u staretinarnicu tjedan dana kasnije i slučajno naiđe na sastanak između Nellina brata Fredericka, gospodina Daniela Quilpa, gospodina Dicka Swivellera i Nellina djeda. Vodi se žučna rasprava o financijskom stanju obitelji i Nellinoj sposobnosti za udaju. Djed otkriva

strancu da namjerava ostaviti Nell znatno nasljedstvo kada umre, osiguravajući joj budućnost slobodnu od siromaštva kojem su roditelji podlegli. Frederick i Dick planiraju dogovoriti brak između Nell i Dicka, osiguravajući da Fred može doći do Nellina nasljedstva. Quilp saznaje da djed ima problema s kockanjem i da je zapravo prokockao cijelo Nellino nasljedstvo. Djed je sada duboko u dugovima prema Quilpu i kada ga Quilp suoči s njegovom tajnom, djed pogrešno pretpostavlja da ju je Kit otkrio. Ta izdaja dovodi do djedova intenzivnog psihičkog sloma. U međuvremenu, Quilp preuzima staretinarnicu i prodaje cijeli inventar kako bi povratio svoj novac. Nell i njezin djed tajno bježe iz grada. Kit počinje raditi za novu obitelj, obitelj Garland. Fred i Dick prilaze Quilpu s planom da pronađu Nell i udaju je, jer i dalje nisu svjesni da ne postoji nasljedstvo. Quilp pristaje pomoći znajući da nema bogatstva koje bi se moglo dobiti, jer želi vidjeti muškarce kako pate. Quilp angažira Sampsona i Sally Brass, brata i sestru odvjetnike koji nedavno iznajmljuju svoje sobe tajanstvenom samcu. Quilp također zapošljava Dicka kao klerka kod Brassa te sklapa prijateljstvo s njihovom zlostavljanom kućnom sluškinjom koju naziva „markizom”.

Putujući po selima, Nell i njezin djed susreću različite ljude, a među njima i bogatu ženu koja vodi muzej voštanih figura. Nell privremeno radi u muzeju voštanih figura, ali moraju otići kada Nell sazna da je njezin djed ponovno počeo kockati i ponovno se zadužio. Putuju pješice do industrijskog grada, gdje nestaje zadnji novac koji je Nell zaradila te su naposljetku prisiljeni prositi. Nellino zdravlje postaje loše. Kolabirala je na ulici od iscrpljenosti i šoka kada shvati da je stranac kojeg je upravo molila zapravo isti učitelj koji im je prije pomogao.

Quilp i Brassovi žele optužiti Kita za krađu. Nakon što se oslobodi Fredova utjecaja, Dick se pokazuje iznenađujuće velikodušnom osobom i surađuje s „markizom”, koja je redovito prisluškivala Brassove, kako bi dokazali Kitovu nevinost. Tajanstveni samac koji je iznajmio sobe kod Brassova otkriva se kao djed Nellina djeda. On je iznajmio sobe kako bi olakšao potragu za svojom obitelji. Također, to je isti stranac koji je pomogao Nell da se vrati kući. Koristeći ono što je naučio prateći putovanje Nell i razgovarajući s ljudima koji su joj pomogli, tajanstveni samac okuplja spasilački tim (uključujući nedavno oslobođenog Kita) kako bi ih doveo natrag u London. Nell i njezin djed pridružuju se učitelju u selu gdje sada radi i smještaju se u

staru župnu kuću na groblju crkve koja je u ruševinama. Nell provodi vrijeme uređujući kuće i brinući se za biljke na groblju. Sklapa prijateljstva s novim učenicima učitelja, a cijelo selo ubrzo postaje vrlo vezano za nju. Djedovo psihičko stanje značajno se pogoršava i čini se da je svjestan vrlo malo onoga što se događa oko njega. Nellino zdravlje samo se neznatno poboljšava nakon njezina pada, ali izgleda da opet ide nizbrdo. Kada Kit i spasilački tim stignu, Nell je već preminula. Njezin djed toliko je očajan da je izgubio svaku vezu sa stvarnošću. Nije svjestan čak ni da je Nell umrla i ne može priznati njezinu smrt, čak ni nakon sahrane. On sjedi uz njezinu nadgrobnu ploču čekajući da se vrati, sve dok mu zdravlje ne oslabi te na kraju i on umre. U Londonu, Quilp pada u rijeku Temzu i utapa se. Brassovi su uhićeni te nakon puštanja i sami postaju prosjaci. Fred Trent odlazi u inozemstvo i živi bezbrižno, umirući u Francuskoj. Dick i „markiza” se vjenčaju, on plaća za njezino obrazovanje i mijenja joj ime u Sophronia Sfinga. Kit se vraća kući i ženi Barbarom, drugom sluškinjom kod Garlandsa te zajedno započinju obitelj. Kako njegova djeca odrastaju, Kit im priča priču o maloj Nell i redovito im pokazuje mjesto staretinarnice sve dok se ulice i trgovine toliko nisu promijenile da više nije siguran gdje se točno nalazila.

Tablica 6. Likovi djece u romanu *Staretinarnica*

Likovi djece	Karakteristike	Uloga likova u fabuli romana
Nell Trent	dobrota, hrabrost, nevina duša	prikazuje snagu i izdržljivost
Kit Nubbles	ljubazan, vjeran, zaštitnički raspoložen	simbolizira vjernost i zaštitu

7. PRIJEDLOZI AKTIVNOSTI U RAZREDNOJ NASTAVI POTAKNUTE DICKENSOVIM ROMANIMA S LIKOVIMA DJECE

U ovom poglavlju predlažu se načini primjene Dickensovih romana: *David Copperfeld*, *Oliver Twist*, *Velika očekivanja*, *Teška vremena* i *Staretinarnica* u nastavnom radu. Interpretacija djela s likovima djece Charlesa Dickensa pruža priliku za razumijevanje i suosjećanje s iskustvima djece iz prošlih vremena te refleksiju o aktualnim pitanjima dječjih prava i dobrobiti. Važno je prilagoditi interpretaciju i raspravu dobi i zrelosti učenika te koristiti primjere, citate i interaktivne aktivnosti koje će potaknuti razmišljanje, empatiju i angažman učenika. Otvoren i poticajan razgovor može pomoći u razumijevanju likova djece iz romana Charlesa Dickensa te potaknuti učenike da prepoznaju važnost dječjih prava i dobrobiti kako u prošlosti tako i u suvremenom svijetu.

7.1. Aktivnosti u razrednoj nastavi: *David Copperfield*

Roman *David Copperfield* Charlesa Dickensa pruža učenicima od prvog do četvrtog razreda vrijednu priliku za istraživanje književnosti i važnih životnih tema. Iako je prvobitno namijenjen odraslima, ovaj roman može se prilagoditi djeci kako bi ih upoznao s osnovnim elementima priče te potaknuo razvoj njihovih jezičnih i kreativnih vještina.

Jedna od mogućnosti jest korištenje ilustracija koje će učenicima pomoći da vizualiziraju likove i radnju romana. Na taj način učenici će lakše pratiti priču i razviti maštu dok se upoznaju s likovima i događajima.

Razgovorom o temama koje se pojavljuju u romanu, kao što su prijateljstvo, hrabrost i ustrajnost, učenici će razviti kritičko mišljenje i emocionalnu inteligenciju. Ohrabrujemo ih da dijele svoja razmišljanja i iskustva, što će potaknuti međusobnu interakciju i razmjenu ideja.

Likovna aktivnost, poput ilustriranja likova iz romana, pružit će učenicima priliku za izražavanje kreativnosti i interpretaciju likova prema vlastitim predodžbama. Također, pisanje pisma omiljenom liku iz romana potaknut će razvoj njihovih pismenih vještina te će učenici moći izraziti svoje dojmove i postaviti pitanja likovima.

Dodatna aktivnost, poput dramatizacije nekih scena iz romana, pomoći će učenicima da se emocionalno povežu s pričom i likovima. U igri uloga razvijat će svoju scensku izražajnost i bolje razumjeti događaje i emocije koje likovi prolaze.

Istraživanje povijesnog konteksta romana, kako bi bolje razumjeli društvo i običaje toga vremena, omogućuje učenicima da se povežu s različitim vremenima i kulturama.

Kroz kreativne prezentacije o ključnim trenucima i likovima iz romana učenici će razviti vještine pretraživanja i organizacije informacija, a istraživanje drugih djela Charlesa Dickensa proširit će njihovo znanje o književnosti.

Učenici mogu prenijeti radnju romana u oblik stripa, što će potaknuti njihovu maštu i vještinu pripovijedanja.

Organiziranje posjeta lokalnoj knjižnici omogućuje učenicima da istraže i posuđuju različite knjige, što će potaknuti njihovu ljubav prema čitanju i istraživanju književnosti.

Kroz ove raznovrsne aktivnosti učenici će imati priliku doživjeti roman *David Copperfield* na interaktivan i angažiran način, što će im omogućiti dublje razumijevanje priče i potaknuti razvoj različitih vještina koje će im biti korisne u svim područjima života.

7.2. Aktivnosti u razrednoj nastavi: *Oliver Twist*

Roman *Oliver Twist* Charlesa Dickensa nudi izvanrednu priliku za uvođenje književnosti u nastavu, i to prilagođeno djeci uzrasta od 1. do 4. razreda osnovne škole. Ova priča prati život mladog siročeta Olivera te omogućuje djeci da istraže teme hrabrosti, dobrote i pravde. U nastavi se mogu provesti sljedeće aktivnosti:

Upoznavanje s radnjom i likovima: učenicima ćemo predočiti roman *Oliver Twist* kroz prekrasne ilustracije i fotografije koje prikazuju likove i njihovu okolinu. Na taj način potičemo njihovu maštu i osjećaj za detalje. Kroz diskusiju učenici će izraziti svoja razmišljanja o likovima te kako misle da će se radnja razvijati. Možemo potaknuti grupne rasprave i zajednički razvijati povezanost s likovima.

Rasprava o moralnim vrijednostima: tijekom čitanja provodimo dublje i otvorene razgovore o moralnim vrijednostima koje su prisutne u romanu. Postavljamo pitanja koja potiču razmišljanje, kao što su: „Kako biste vi reagirali u situaciji u kojoj se nalazi Oliver?“ ili „Što mislite o odlukama likova u romanu?“ Potičemo učenike da dijele svoje razmišljanje i osjećaje te im pomazemo u razumijevanju moralnih dilema s kojima se suočavaju likovi.

Likovna aktivnost – ilustriranje scena iz romana: dajemo učenicima slobodu da ilustriraju svoje omiljene scene iz romana koristeći različite tehnike poput bojica, olovaka i tempere. To je prilika za razvijanje kreativnosti i izražavanje vlastitog viđenja likova i situacija. Nakon što završe, učenici mogu predstaviti svoje ilustracije i kratko objasniti svoj izbor.

Pisana aktivnost – Pismo Oliveru: ohrabrujemo učenike da napišu pismo Oliveru iz svoje perspektive. Potičemo ih da izraze svoje osjećaje prema liku, podijele svoje misli o njegovim iskustvima i daju savjet kako se suočiti s teškoćama. Ova aktivnost razvija njihove pismene vještine i empatiju prema likovima u romanu.

Dramatizacija: organiziramo male skupine učenika koji će preuzeti uloge likova iz romana i dramatizirati ključne scene. To potiče razvijanje scenske izražajnosti, empatije prema likovima i bolje razumijevanje njihovih emocija. Učenici će se osjećati kao da su dio priče i tako će bolje shvatiti svijet likova.

Istraživanje razdoblja: potičemo istraživanje povijesnog konteksta romana kako bi bolje razumjeli društvene i povijesne uvjete toga vremena. Učenici mogu istraživati odjeću, arhitekturu, način života i socijalne uvjete iz vremena u kojem se odvija radnja romana. Na taj način pomazemo učenicima da se bolje povežu s pričom i shvate kako se život odvijao u prošlosti.

Kreativno pisanje: potičemo učenike da napišu svoju verziju kraja priče ili osmisle potpuno novu avanturu za likove iz romana. To će potaknuti njihovu kreativnost, pripovjedne vještine i osjećaj za završetak priče. Možemo čitati i dijeliti te priče s ostatkom razreda kako bismo stvorili pozitivno okruženje za izražavanje mašte i kreativnosti.

Igrani film ili animacija – Ako je moguće, organiziramo projekciju filmske adaptacije *Oliver Twist*. Nakon gledanja potičemo raspravu o razlikama i sličnostima između knjige i filma te kako su vizualni elementi doprinijeli razumijevanju priče.

Čitanje naglas: redovito čitamo dijelove romana *Oliver Twist* naglas u razredu. To će potaknuti razvijanje slušnih vještina i razviti ljubav prema književnosti.

Likovne radionice: organiziramo radionice na kojima će učenici izrađivati rekvizite i ilustracije inspirirane romanom *Oliver Twist*. Na taj način potičemo kreativnost i omogućujemo im da se bolje povežu s pričom i likovima.

Uključivanjem *Olivera Twista* u dječju književnost učenici će imati priliku istražiti i doživjeti roman na interaktivan i angažiran način. Razvijat će svoje jezične, kreativne i dramske vještine, a istovremeno stjecati uvid u moralne vrijednosti i razumijevanje drugih vremena i kultura. Te aktivnosti omogućit će učenicima da se s veseljem upuste u književnu avanturu i razvijaju svoju ljubav prema čitanju i književnosti.

7.3. Aktivnosti u razrednoj nastavi: *Velika očekivanja*

Roman *Velika očekivanja* Charlesa Dickensa pruža izvrsnu priliku za uvođenje književnosti u nastavu za djecu uzrasta od 1. do 4. razreda osnovne škole. Priča istražuje teme poput snova, prijateljstva, obitelji i odrastanja. Nastavna jedinica o ovom romanu može uključivati sljedeće aktivnosti.

Upoznavanje s radnjom i likovima: učenici će se upoznati s osnovnim informacijama o romanu *Velika očekivanja*. Pomoću ilustracija i fotografija prikazat će im se likovi poput Pipa, Estelle i gospodina Jaggersa kako bi lakše pratili radnju i razvijali empatiju prema likovima.

Rasprava o snovima i ciljevima: organizirajte grupne rasprave o snovima i ciljevima koje imaju učenici. Potaknite ih da razmisle o snovima likova iz romana, poput Pippa, koji sanja o boljem životu. Ohrabrite ih da dijele svoje snove i promišljanja o tome kako ih mogu ostvariti.

Likovna aktivnost: stvaranje kolaža likova: Učenici će izrađivati kolaže likova iz romana pomoću papira, časopisa, ljepila i boja. Ova kreativna aktivnost potiče maštu, vizualno izražavanje i razvija njihove motoričke sposobnosti.

Pisanje aktivnost – Dnevnik lika: učenici se potiču da pišu dnevnike iz perspektive jednog od likova, poput Pippa ili Estelle. Neka izraze osjećaje, misli i dojmove lika tijekom događaja iz romana. Ova aktivnost razvija njihove pismene vještine i empatiju prema likovima.

Dramatizacija: učenici će u malim skupinama dramatizirati ključne trenutke iz romana. Neka preuzmu uloge likova i dočaraju njihove emocije i dijaloge. To potiče razumijevanje likova i razvija scenske vještine učenika.

Istraživanje vremenskog razdoblja: potičemo učenike da istraže viktorijansku Englesku i društvene uvjete toga razdoblja kako bi bolje razumjeli kontekst romana. Neka istraže odjeću, arhitekturu i način života kako bi dobili širi uvid u okruženje i uvjete u kojima se odvija radnja romana.

Kreativno pisanje – Nastavak priče: Učenici će napisati nastavak priče *Velika očekivanja* i smisliti što se događa s likovima nakon završetka romana. Ova aktivnost potiče kreativnost, razvija pripovjedne vještine i potiče učenike da razmišljaju izvan okvira.

Čitanje naglas: redovito čitajte dijelove romana *Velika očekivanja* naglas u razredu. To potiče razvijanje slušnih vještina, razumijevanje teksta i razvija ljubav prema književnosti.

Likovne radionice: organiziramo radionice u kojima učenici stvaraju likovne prikaze scena iz romana koristeći različite tehnike poput crtanja, slikanja ili izrade modela. Potičite ih da se izraze i prenesu atmosferu i emocije iz priče.

Grupna rasprava: na kraju svakog poglavlja ili završetka čitanja romana organiziramo grupnu raspravu o događajima i emocijama koje su izazvali kod učenika. Potičemo ih da dijele svoje dojmove i razmjenjuju mišljenja o romanu.

Uključivanjem romana *Velika očekivanja* u nastavu učenici će doživjeti književnu avanturu, razviti jezične vještine, kreativnost te razumijevanje važnih životnih tema. Aktivnosti će ih potaknuti da se povežu s likovima i otkriju vrijednosti koje promiče roman, poput hrabrosti, poštenja i prijateljstva.

7.4. Aktivnosti u razrednoj nastavi: *Teška vremena*

Roman *Teška vremena* Charlesa Dickensa nudi izvanrednu priliku za upoznavanje književnosti u razrednoj nastavi, prilagođenoj djeci uzrasta od 1. do 4. razreda osnovne škole. Ovo inspirativno djelo istražuje teme poput socijalne nepravde, siromaštva, prijateljstva i odrastanja. Kroz raznolike aktivnosti učenici će se aktivno uključiti u svijet romana i produbiti svoje razumijevanje likova i događaja.

Jedna od aktivnosti koja se može provesti jest igra uloga, gdje će se učenici uživjeti u likove iz romana *Teška vremena*. Neka sami osmisle dijaloge i situacije te ih odigraju u skupinama. Ova interaktivna aktivnost potiče njihovo razumijevanje likova i sukoba koji se javljaju u priči.

Također, može se stvoriti poseban „Književni kutak” u razredu s knjigama koje istražuju društvene teme, siromaštvo i radničke uvjete iz doba romana. Učenici će moći čitati knjige iz tog razdoblja i dijeliti svoja razmišljanja s ostatkom razreda.

Učenici mogu napisati „Dnevnik putovanja u viktorijansko doba”, gdje će zamisliti kako je bilo živjeti u to vrijeme, razmišljati o izazovima, radostima i svakodnevnom životu.

Dramatizacija pjesama iz romana pruža učenicima priliku da koriste mimiku, pokrete i glas kako bi izrazili osjećaje likova. Neka odaberu svoju omiljenu pjesmu iz romana i pretvore je u kratku dramu koju će izvesti pred razredom.

Organiziranje društvene igre temeljene na romanu *Teška vremena* omogućuje učenicima da iskuse izazove likova, donose odluke i suoče se s različitim situacijama. Ova aktivnost potiče kritičko razmišljanje i donošenje moralno ispravnih odluka.

Književni kviz o romanu *Teška vremena* zabavna je aktivnost koja potiče pažljivo čitanje i pomaže učenicima da utvrde svoje znanje o romanu. Neka se natječu u timovima i odgovaraju na pitanja koja istražuju ključne dijelove priče.

Učenici mogu raditi likovne instalacije koje prikazuju ključne trenutke iz romana ili oblikovati likove iz romana koristeći glinu. Ova kreativna aktivnost potiče timski rad i vizualno izražavanje.

Pisanje dijaloga između likova iz romana potiče učenike na razmišljanje o tome što bi likovi rekli jedan drugome i kako bi se njihov dijalog odvijao. Neka se usmjere na ključne trenutke ili na situacije koje bi htjeli promijeniti ili poboljšati u priči.

Također, potaknite učenike da napišu svoju inspirativnu pjesmu nadahnjujući se likovima i temama iz romana *Teška vremena*. Neka izraze svoje osjećaje i misli te podijele svoje stihove s ostatkom razreda.

Uključivanjem romana *Teška vremena* u nastavu učenici će dobiti priliku istražiti dublje teme i vrijednosti, razviti kreativnost i razumijevanje književnosti te se povezati s važnim pitanjima o društvu i ljudskosti. Aktivnosti će omogućiti učenicima da razviju svoje kritičko razmišljanje, empatiju i sposobnost suočavanja s izazovima, što će im biti korisno u svim aspektima njihova rasta i razvoja.

7.5. Aktivnosti u razrednoj nastavi: *Staretinarnica*

Staretinarnica Charlesa Dickensa klasičan je roman koji sadrži mnoge teme i vrijednosti koje su važne za obrazovanje djece u razrednoj nastavi. Ovaj roman može se koristiti kao izvrsno sredstvo za razvijanje čitalačke pismenosti i poticanje dječje mašte, a također i za raspravu o moralnim vrijednostima i etičkim pitanjima.

Kako bi se roman koristio u razrednoj nastavi, učitelji mogu primijeniti različite metode poučavanja i aktivnosti:

Čitanje i analiza: učenici će čitati odabrane dijelove romana i raspravljati o likovima, događajima i porukama koje roman prenosi. Dramske igre i igra uloga: djeca mogu izvoditi male dramatizacije dijelova romana kako bi dublje razumjela likove i njihove emocije. Kreativno pisanje: učenici će pisati pisma likovima iz romana ili stvarati alternativne završetke priče. Rasprave o moralnim pitanjima: učitelji će poticati učenike da raspravljaju o moralnim dilemama koje se pojavljuju u romanu i kako bi oni postupili u sličnim situacijama. Umjetničke aktivnosti: djeca će crtati i stvarati likove i scene iz romana, što će im omogućiti da vizualno izraze svoje razumijevanje priče.

Primjeri aktivnosti:

Mala čarobna trgovina: učenici će u ovoj aktivnosti dobiti priliku osmisliti svoju malu čarobnu trgovinu. Učitelj može pripremiti kutak u učionici s raznobojnim materijalima i zanimljivim predmetima. Djeca će koristiti kartone, boje, škare i ljepilo kako bi stvorila vlastiti mali čarobni kutak. Neka učenici razmisle o čudesnim predmetima koje bi mogli imati u svojoj trgovini. Možda bi to mogla biti zrcala koja prikazuju različite svjetove, vrećice punča koji donose sreću ili drveni mačevi za hrabre vitezove. Nakon što završe, neka podijele svoje kreacije s ostatkom razreda i kratko opišu što je čini čarobnom.

Istraživanje starih predmeta: učitelj može pripremiti kutiju s različitim starim predmetima i postaviti je na stol u sredini učionice. Predmeti bi mogli uključivati stare ključeve, zahrđale igračke, antikne satove, ogledala i slično. Djeca će imati priliku jedno po jedno uzeti predmete iz kutije, istražiti ih, opisati što vide, kako se osjećaju dok ih drže i izraziti svoje dojmove o tim predmetima. Ta će aktivnost potaknuti njihovu maštu i kreativnost te ih približiti vremenu i mjestu u kojem se odvija radnja romana.

Smiješne priče i igre: u ovoj zabavnoj aktivnosti djeca će se poticati da smisle smiješne priče i igre poput gospodina Dicka Swivellera. Učitelj može dati jednostavnu temu ili situaciju iz koje će djeca stvarati svoje priče. Možda će djeca smisliti smiješne zgode u kojima se likovi gube u čarobnom labirintu ili možda kako gospodin Swiveller pokušava naučiti mačku plesati. Nakon što su priče napisane ili ispričane, neka se organizira mala igra ili natjecanje s elementima zabave kako bi se još više približili duhu lika gospodina Swivellera.

Dramska igra s likovima iz romana: djeca će imati priliku preuzeti uloge likova iz romana *Staretinarnica* i izvesti kratku dramu pred razredom. Učitelj će im pomoći osmisliti jednostavnu scenu koja se temelji na nekom dijelu romana. Djeca će naučiti dijaloge svojih likova i potruditi se da što bolje dočaraju njihove osobine i emocije. Ova će aktivnost potaknuti dječju izražajnost, samopouzdanje i suradnju, jer će morati raditi zajedno kako bi stvorili uspješnu izvedbu.

Pisanje pisma pomoći: učitelj može potaknuti djecu da napišu pismo koje će biti pomoć nekom liku iz romana ili njegovoj obitelji. Djeca će razmisliti o situaciji u kojoj se lik nalazi i kako bi mu mogli pomoći. Pismo može biti iskrena izjava podrške, ohrabrenja ili savjeta koji bi mogli pomoći liku da prevlada poteškoće. Ova aktivnost potaknut će empatiju i razumijevanje te će djeca naučiti važnost pružanja podrške i brige za druge.

Kroz ove aktivnosti učenici će još dublje razumjeti važnost likova i događaja iz romana *Staretinarnica*. Upoznat će se s vrijednostima poput kreativnosti, empatije, suradnje i hrabrosti. Romantika i čarolija ovog klasičnog djela nadahnut će ih da se prepuste svojoj mašti i sanjarenju.

8. JESU LI ROMANI CHARLESA DICKENSA S LIKOVIMA DJECE DJEČJI ROMANI?

Dickensovi romani stoje na čelu dugog niza velikih engleskih književnih djela koja su skrenula pozornost na zanemarivanje i zlostavljanje djece.

Dickensov najvažniji doprinos u području dobrobiti djece bio je podizanje javne svijesti o položaju djece, ali njegovi su spisi urodili i praktičnim plodom. Na primjer, prva dječja bolnica u Ujedinjenom Kraljevstvu, Great Ormond Street, osnovana je 1852. To je ista ustanova kojoj je J. M. Barrie ostavio autorska prava od objavljivanja priče *Petar Pan*. Ne samo da su Dickensovi spisi pomogli u stvaranju potpore javnosti koja je dovela do osnivanja bolnice već je i integrirao dječju bolnicu u svoju priču *Kuća za iznajmljivanje* (1858) i svoj posljednji roman, *Naš zajednički prijatelj* (1864 – 1865).

Obrazovnu vrijednost Dickensovih djela vrijeme ne smanjuje, a čak se sugeriralo da bi djela poput *Olivera Twista* danas mogla poslužiti kao udžbenik zlostavljanja djece. Roman nabraja čimbenike rizika od zlostavljanja, uključujući alkohol, obiteljsko nasilje i mentalne bolesti. U nezaboravnim detaljima katalogizira različite oblike zlostavljanja: institucionalno, emocionalno, fizičko i seksualno. Također ocrta brojne posljedice zlostavljanja, uključujući fizičke i mentalne bolesti i nedostatke, nisko samopouzdanje i opću ranjivost na iskorištavanje (Gunderman, 2020).

Dickensov doprinos dobrobiti djece možda nigdje nije bolje prikazan nego u riječima britanskog glumca Simona Callowa, koji je napisao da je razlog zbog kojeg toliko voli Dickensa taj što se nakon što je iskusio niže dubine, sve do dana svoje smrti, posvetio, kako u svom radu tako i u svom životu, pokušaju ispravljanja nepravdi koje je nanijelo društvo, prije svega davanjem glasa razvlaštenima. Od trenutka kada je počeo pisati, govorio je za narod i narod ga je zbog toga volio (Gunderman, 2020).

Dickensova djela i dalje služe kao jasan poziv svima da se zauzmu za one koji nemaju glas, posebno za djecu. Iako doniranje novca, sudjelovanje u humanitarnim odborima, rad u privatnim i javnim organizacijama, pa čak i obavljanje javnih funkcija mogu služiti interesima djece, jedan od najvažnijih načina ostaje oblik zagovaranja koji

je sam Dickens podržavao: što je moguće učinkovitije širenje svijesti o položaju djece u društvu. Kada je riječ o zagovaranju, jednostavno nema zamjene za suosjećanje temeljeno na ljudskom razumijevanju. Likovi djece u romanima Charlesa Dickensa također doprinose stvaranju kontrasta između svijeta dječje nevinosti i okrutnosti odraslog svijeta. Oni često služe kao moralni stupovi i donose nadu u teškim vremenima (Gunderman, 2020).

U romanu *Teška vremena* djeca kao što su Sissy Jupe i Bitzer predstavljaju suprotstavljene ideje o djetinjstvu i obrazovanju. Sissy, koja dolazi iz cirkusa, predstavlja toplinu, maštu i emocije, dok je Bitzer, koji je odgojen prema utilitarističkim principima, hladan, racionalan i nedostaje mu empatija. Likovi djece ističu važnost ljudske dimenzije i emocionalne inteligencije u obrazovanju.

U romanu *Oliver Twist* Oliver je simbol čiste i nevine dječje duše koja se suočava s korumpiranim svijetom siromaštva, kriminala i zlostavljanja. Njegova iskrenost, hrabrost i dobrota u suprotnosti su s okrutnošću odraslog svijeta. Oliverova priča također ističe važnost dobrog odgoja i ljubavi u oblikovanju dječje osobnosti.

Roman *David Copperfield* prati Davidov život od djetinjstva do zrelosti, prikazujući njegovo suočavanje s različitim izazovima i iskušenjima. Likovi djece poput Davida, Agnes i Little Emily prikazuju ranjivost i snagu dječjeg karaktera te izazove s kojima se suočavaju dok odrastaju. Njihove priče ističu važnost podrške i ljubavi u oblikovanju identiteta i razvoju osobnosti.

U *Velikim očekivanjima* Pip je siroče koje se bori s unutarnjim sukobima, društvenom mobilnošću i pitanjima identiteta. Njegova priča prikazuje putovanje odrastanja, moralnih izbora i spoznaje vlastitih vrijednosti. Likovi djece poput Pipa i Estelle pružaju osvježavajuću i iskrenu perspektivu u složenosti odraslog svijeta.

Roman *Staratinarnica (The Old Curiosity Shop)* donosi priču o djevojčici Nell i njezinu staratelju Dicku Swivelleru. Nell je hrabra i odana djevojčica koja se suočava s nepravdom i pokušava zaštititi svoje najmilije. Likovi djece u ovom romanu prikazuju snagu, hrabrost i odlučnost u suočavanju s teškoćama, dok istovremeno otkrivaju slabosti i ograničenja odraslih likova.

U cjelini, likovi djece u romanima Charlesa Dickensa igraju važnu ulogu u prikazu društvenih nepravdi, moralnih dilema i izazova odrastanja. Oni pružaju emocionalnu vezu s čitateljima, ističući vrijednost nevinosti, hrabrosti i ljudskosti. Iako se romani ne mogu smatrati isključivo dječjim romanima, prisutnost likova djece obogaćuje njihovu složenost i univerzalnost tematike. Iako likovi djece donose svježinu i nevinost u priče, Dickens ih često koristi kao kontrast odraslim likovima i društvenim nepravdama koje ih okružuju. Likovi djece često se suočavaju s teškim uvjetima, zlostavljanjem i siromaštvom te donose moralnu perspektivu i iskrenost u priču. Međutim, likovi djece samo su jedan od mnogih elemenata koji čine Dickensove romane. Njegovi romani također sadrže složene zaplete, karakterizaciju odraslih likova, društvene kritike i širu sliku vremena i društvenog konteksta. Stoga, iako likovi djece igraju važnu ulogu, Dickensovi romani nisu ograničeni samo na dječju publiku i imaju širi doseg koji se obraća svim dobnim skupinama (Maurois, 1935).

9. ZAKLJUČAK

Zaključno, analiza romana *David Copperfield*, *Oliver Twist*, *Velika očekivanja*, *Teška vremena* i *Staretinarnica* pruža uvid u ulogu likova djece unutar tih djela. Istraživanje je ukazalo na složenost i autentičnost tih likova, njihov emocionalni razvoj te njihovu vezu s drugim likovima. Uočeno je da likovi djece imaju važnu ulogu u razvoju radnje romana i da njihovi postupci utječu na priču. Teme koje se obrađuju u tim romanima, iako složene, pružaju poučne i poticajne poruke za čitatelje svih dobnih skupina. Unatoč tome što su neka od tih djela popularna među mladim čitateljima, njihova šira tematska dubina čini ih pristupačnim i zanimljivim i za odraslu čitateljsku publiku. Ova istraživanja ukazuju na to da ta djela ne pripadaju isključivo dječjoj književnosti, već imaju širi doseg i privlače čitatelje različite dobi svojim slojevitim pričama i kritičkim osvrtom na društvo.

Likovi djece u romanima Charlesa Dickensa, poput romana *David Copperfield* (1850), *Oliver Twist* (1837), *Velika očekivanja* (1861), *Teška vremena* (1854) i *Staretinarnica* (1841), doprinose složenosti i bogatstvu tih književnih djela. Oni igraju važne uloge u razvoju radnje i prenošenju tematskih poruka. U romanu *Oliver Twist*, na primjer, dječak Oliver predstavlja simbol siromaštva i nepravde. Kroz njegovu priču čitatelji se suočavaju s teškim uvjetima života djece u siromaštvu i njihovom borbom za preživljavanje. Roman *David Copperfield* prikazuje odrastanje naslovnog lika, Davida, kroz različite faze njegova života. Likovi djece u romanu *Staretinarnica* također su važni, poput djevojčice Nell, koja se suočava s poteškoćama i izazovima. Likovi djece u romanima *Teška vremena* i *Velika očekivanja* Charlesa Dickensa igraju važne uloge u pričama. Oni nisu samo dekoracija ili sentimentalni elementi, već su nositelji složenih emocija i suočavaju se s izazovima odrastanja u okrutnom svijetu odraslih. Njihove priče istražuju teme sazrijevanja, borbe za pravdu i pronalaženja vlastitog mjesta u svijetu. Ti romani nadilaze kategoriju dječje književnosti, pružajući dublje razumijevanje ljudske prirode i društvenih nepravdi.

Iako prisutnost likova djece pruža emocionalnu vezu i svježinu priči, romanima Charlesa Dickensa ne može se jednoznačno pridodati oznaka „dječji romani”. Oni istovremeno obrađuju širok spektar tema, razvijaju složene karaktere i kritički se bave

društvenim nepravdama i moralnim izazovima. Ti romani nude dublje razumijevanje društva i ljudske prirode te su prikladni za čitatelje svih dobnih skupina. Njihova vrijednost pruža bogato iskustvo čitanja koje intrigira i obogaćuje čitatelje različitih dobi.

U današnjem su svijetu djeca, kao i odrasli, svakodnevno izložena raznim medijima koji pružaju veliku količinu informacija. Iako je to često korisno, problem nastaje kada djeca prihvaćaju te sadržaje bez kritičkog razmišljanja. Zbog toga je od iznimne važnosti obrazovanje i razvijanje navike kvalitetnog čitanja. Izlaganje djece visokokvalitetnim sadržajima omogućuje im stvaranje zdravog kritičkog stava prema različitim medijima, bilo da se radi o digitalnim medijima ili knjigama (Kovač, 2021).

10. LITERATURA

1. Abuzahra, N. i Imraish, N. (2017). The Industrial Revolution Impact on Families as Seen in Hard Times. *Studies in Linguistics and Literature*, 1(1), 23. Pribavljeno 8.5.2023., s <https://doi.org/10.22158/sll.v1n1p23>
2. Ackroyd, P. (1991). Dickens [1990], London. *Minerva*, 766. Pribavljeno 8.5.2023., s <https://philpapers.org/rec/ACKDL>
3. Benziman, G. (2011). *Narratives of Child Neglect in Romantic and Victorian Culture*. London: Springer.
4. Callow, S. (2012). *My hero: Charles Dickens*. Pribavljeno 23.5.2023. s <https://www.theguardian.com/books/2012/feb/04/my-hero-charles->
5. Crnković, M. (1980). *Dječja književnost*. Zagreb: Školska knjiga.
6. Crnković, M. (1984). *Dječja književnost: priručnik za studente i nastavnike*. Zagreb: Školska knjiga.
7. Crnković, M. i Težak, D. (2002). *Povijest hrvatske dječje književnosti od početka do 1955. godine*. Zagreb: Znanje.
8. Cullinan, B. E. i Galda, L. (1994). *Literature and the Child*. San Diego: Harcourt Brace College Publishers.
9. Djediai, M. (2013). *The Suffering of Children in Charles Dickens' Novel David Copperfield*. Kasdi Merbah university – Ouargla. Pribavljeno 23.5.2023. s <https://dspace.univ-ouargla.dz/jspui/handle/123456789/1214>
10. Flaker, A. (1968). O tipologiji romana. *Umjetnost riječi*, (3), 207-216.
11. Foy, K. (2014). *Life in the Victorian Kitchen: Culinary Secrets and Servants' Stories*. Barnsley: Pen and Sword.
12. Freedgood, E. (2019). *Worlds Enough: The Invention of Realism in the Victorian Novel*. Princeton: Princeton University Press.
13. Furneaux, H. (2010). *Queer Dickens: Erotics, Families Masculinities*. Oxford: Oxford University Press.
14. Galda, L. i Cullinan, B. E. (2003). Literature for literacy: What research says about the benefits of using trade books in the classroom. In J. F. Hood, D. Lapp, J. R. Squire, & J. M. Jensen (Eds.), *Handbook of research on teaching the*

- English language arts (pp. 640-648). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
15. Gibson, J. W. (1964). „THE OLD CURIOSITY SHOP”: the critical Allegory. *Dickensian*, 60(344), 178.
 16. Günaydin, N. (2014). The dilemma of marriage in Dickens' David Copperfield. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 27, 531-542.
 17. Gunderman, R. B. (2020). Advocating for children: Charles Dickens. *Pediatric Radiology*, 50(4), 467-469.
 18. Guy, J. M. (1996). *The Victorian social-problem novel: the market, the individual and communal life*. Basingstoke: Macmillan.
 19. Hager, K. (1996). Estranging David Copperfield: Reading the Novel of Divorce. *ELH*, 63(4), 989-1019., Pribavljeno 17.5.2023. s <http://www.jstor.org/stable/30030134>
 20. Hameršak, M. i Zima, D. (2015). *Uvod u dječju književnost*. Zagreb: Leykam international, d.o.o.
 21. Hranjec, S. (1998). *Hrvatski dječji roman*. Zagreb: Znanje.
 22. Hranjec, S. (2006). *Pregled hrvatske dječje književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
 23. Jordan, J. O. (Ur.). (2001). *The Cambridge Companion to Charles Dickens*. Cambridge: Cambridge University Press. Pribavljeno 23.5.2023., s <http://doi.org/10.1017/CCOL0521660165>
 24. Kincaid, J. R. (1998). *Erotic innocence: The culture of child molesting*. Durham, Duke University Press.
 25. Kovač, M. (2021). *Čitam, da se pročitam: deset razloga za čitanje knjiga u digitalno doba*. Zagreb: Ljevak.
 26. Kovačević, I., Pervaz, D., Frajnd, M. i Jurak, M. (1991). *Engleska književnost*. Sarajevo: Svjetlost.
 27. Kovačević, I., Stansfield-Popović, M., Kostić, V. i Šerbedžija, M. (1983). *Engleska književnost II*. Beograd: Nolit.
 28. Malkovich, A. (2013). *Charles Dickens and the Victorian child: romanticizing and socializing the imperfect child*. Milton Park, Abingdon, Oxon: New York, NY: Routledge.

29. Maurois, A. (1935). *Dickens*. New York City: Harper & brothers. Pribavljeno 25.5.2023., s: https://books.google.hr/books/about/Dickens.html?id=9rQPAAAAMAAJ&redir_esc=y&fbclid=IwAR3kQeMABMQY7stmHTd3Jy_6kSaR-StkiYnSPDX1d16D8Mh2VOPspejopi
30. McAllister, D. (2020). Dickens's 'School Of Affliction': Learning from Death in Nicholas Nickleby and The Old Curiosity Shop. *Victoriographies*, 10(3), 228-247.
31. Međimorec, M. (1981). Dramatika u Krležinim romanima i novelama. *Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, 8(1), 236-247.
32. Miller, J. H. (1958). *Charles Dickens: the world of his novels* (Vol. 10). Cambridge: Harvard University Press.
33. Mitchell, S. (2009). *Daily Life in Victorian England*. Westport, Connecticut: Greenwood Publishing Group.
34. Moore, G. (2012). *The Victorian Novel in Context*. London: A&C Black.
35. Nelson, C. (2007). *Family Ties in Victorian England*. Westport, Connecticut: Greenwood Publishing Group.
36. Nemeč, K. (1995). *Tragom tradicije: ogledi iz novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.
37. Vidan, I. (1975). *Tekstovi u kontekstu: odjeci i odnosi u novijoj književnosti*. Hrvatska: Liber.
38. Vidan, I. (2000). Pogovor u: Dickens, C. (2000). *Velika očekivanja*. Zagreb: Školska knjiga.
39. Waters, C. (1997). *Dickens and the Politics of the Family*. Cambridge: Cambridge University Press.
40. Zalar, I. (1983). *Dječji roman u hrvatskoj književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.

Analizirani romani:

1. Dickens, C. (1951). *Teška vremena*. Zagreb: Glas rada.

2. Dickens, C. (1990). *Hard Times*. Glasgow: Collins.
3. Dickens, C. (1992). *David Copperfield*. Ware: Wordsworth Editions.
4. Dickens, C. (2000). *Velika očekivanja*. Zagreb: Školska knjiga.
5. Dickens, C. (2001). *The old curiosity shop*. Ware: Wordsworth Editions.
6. Dickens, C. (2008). *Oliver Twist*. Zagreb: Zagrebačka stvarnost.

PRILOZI

Slika 1. Fotografija Charlesa Dickensa Pribavljeno: 10.7.2023. s <https://www.britannica.com/biography/Charles-Dickens-British-novelist>

Slika 2. Naslovnica romana *David Copperfield*: Ozone.hr. (n.d.). *David Copperfield*. [online] Pribavljeno: 10.7.2023. s <https://www.ozone.hr/product/david-copperfield/>

Slika 3. Naslovnica romana *Oliver Twist*: www.ljevak.hr. (n.d.). *Oliver Twist*. [online] Pribavljeno: 10.7.2023. s <https://www.ljevak.hr/juliette-saumande-daniela-volpari/23539-oliver-twist.html>

Slika 4. Naslovnica romana *Velika očekivanja*: Shop, Z. Charles Dickens: *Velika očekivanja* knjige Charles Dickens. [online] ZuZi Shop. Pribavljeno: 10.7.2023. s <https://www.zuzi.hr/kategorija-proizvoda/knjizevnost/strana-knjizevnost/charles-dickens-velika-ocekivanja>

Slika 5. Naslovnica romana *Teška vremena*: Dickens, C. (1951). *Teška vremena*. Zagreb: Glas rada. Pribavljeno: 10.7.2023. s [Charles Dickens: TEŠKA VREMENA – OGNJIŠTE – nakladna zadruga \(ognjiste.hr\)](https://www.ognjiste.hr/charles-dickens-teška-vremena-ognjiste)

Slika 6. Naslovnica romana *Staretinarnica*: Classiclit, F. (2012). *All About Dickens: [Review] The Old Curiosity Shop*. All about Dickens. Pribavljeno: 10.7.2023. s <http://allaboutdickens.blogspot.com/2012/07/review-old-curiosity-shop.html>